

Domaniczky Endre
Mádl Ferenc, az Európajog magyar professzora

Egy idegen megszállás alatt lévő országban mélyült el a magánjog tudományában, és kezdte el vizsgálni – mesterei hatására és támogatásával – a szocialista, majd a nyugat-európai jogrendszerek jellegzetességeit. A szocialista tömbön belül a Közös Piac jogának egyik korai szakértőjévé vált, aki egy váratlan történelmi eseményt, az 1989-es rendszerváltozást követően elméleti tudását hazája javára a gyakorlatban is hasznosíthatta. 2021-ben, születésének 90., halálának 10. évfordulóján Mádl Ferenc jogászprofesszorra, a Magyar Tudományos Akadémia tagjára, az Antall- és a Boross-kormányok miniszterére, volt köztársasági elnökre emlékezünk.

Családi háttér és gyermekévek

Mádl Ferenc 1931. január 29-én született a Veszprém megyei Bándon. A Dunántúl, ahol szülőfaluja feküdt, Pannónia provinciaként négy évszázadon át része volt a Római Birodalomnak, amely először fogta nyelvi, kulturális és vallási egységbe Európa jelentős területeit. A vidék a magyarok érkezésével sem veszített jelentőségéből, a két szomszédos nagyváros, Veszprém és Székesfehérvár az államalapítás korától jelentős kulturális, kereskedelmi és közigazgatási központok voltak. Az előbbi határában zajlott a sorsdöntő csata István fejedelem és Koppány vezér között, amelynek eredményeképpen Magyarország megerősítette Nyugat-Európához és a római egyházhoz való tartozását; ez a döntés egyúttal kulturális és államszervezési következményekkel is járt. Veszprém, az egyik legkorábbi magyar püspöki székhely, már az Árpád-korban „[a] magyar jogi kultúra, a jogi felsőoktatás első fellegrár[ává]”¹ vált, hiszen a 13. században valószínűleg működött itt egy jogi képzést is nyújtó iskola. „Veszprém – szépsége, történelme, tájai magukért beszélnek” – utalt miniszterként a várossal való szoros kapcsolatára Mádl Ferenc. A Bándhoz ugyanacsak közel eső Székesfehérvár pedig a magyar királyság első központja, középkori királyaink koronázó városa és nyughelye, első országgyűléseink helyszíne volt. Többek között az emberi szabadságjogok egyik legkorábbi deklarációjának tekinthető Aranybullát² is itt hirdették ki 1222-ben.

Így hát elmondható, hogy bár a török hódoltságot követően német telepések által újra alapított Bánd falu „a nemzet művelődésében és közéletében [korábban – D.E.] nagy szerepet sohasem

---

¹ Mádl Ferenc: Európa és a magyar jogrendszer (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 24.)

² L. erről például Csekey István pécsi jogászprofesszor álláspontját, idézi: Schweitzer Gábor: Az 1946. évi I. törvény megítélése a korabeli közjogi irodalomban (MTA Law Working Papers 2016/14. 9. o.). Mádl az Aranybullára mint a jogállamiság korai előfutárára, többször is hivatkozott, l. különösen: A Ius Commune Europae-től az európai közösségi magánjogig – jogi gondolkodás Magyarországon (Király Miklós (szerk.): Quo vadis Europa? A magyar államfő Európában (Bp., KJK-Kerszöv, 2004. 157-163).

játsz[ott]”³, a környéken a történelem elevenen élt, jelen volt a mindennapokban, ahogy erre a határban álló középkori várrom is emlékeztetett.

A Mádl család már a 18. század óta a faluban lakott. Mádl Ferenc szülei földművesek voltak, akik hat gyermeket – három fiút, három lányt – neveltek fel.⁴ Mádl egyik korai életrajzában részletesen leírta szülei vagyoni helyzetét: „[m]inkét ágon szegényparaszt szülők gyermekeként... születtem... Szüleim a felszabadulás előtt napszámba jártak, 2-3 hold bérelt földön gazdálkodtak. [...] [1945 után – D.E.] ...a szüleim a nagyszülők kiöregedése miatt átvehették azok 5-6 holdas kis parasztgazdaságát. Ezen 1959 márciusáig egyénileg gazdálkodó parasztként dolgoztak.”⁵ Mádl professzor többször is hangsúlyozta, hogy a szerény körülmények ellenére a szülők mindegyik gyermeküket taníttatták, és valamennyien diplomát szereztek. Élete alkonyán úgy emlékezett vissza, hogy „[m]indent a szüleimnek köszönhetek. Emberi tartásukkal, erkölcsi, vallási értékrendjükkel, szorgalmukkal, megfellebbezhetetlen emberi kultúrájukkal olyan indítást adtak nekünk, gyermekeknek, amely meghatározta az életünket. [...] Édesanyámról mindig a tisztaság jut eszembe... bármilyen nehéz volt az élet, mindig tiszta ruhában jártunk, szerény otthonunkban mindig tisztaság volt. Édesapám parasztember létére rendkívül művelt volt, így aztán nemcsak a Szentírást és más hitbuzgalmi munkákat adott a kezünkbe, hanem komoly irodalmat is. Otthon olvastam Széchenyit, Kossuthot.”⁶

Mádl Ferenc Bándon és Szentkirályszabadján⁷ járt általános iskolába, majd 1943-1951 között a veszprémi piarista gimnáziumban tanult. Ez az 1920 utáni országterületen működő legrégebbi piarista iskola volt, amelyet még 1711-ben alapítottak.⁸ A gimnázium nemcsak Magyarország egyik legjobb oktatási intézménye volt, hanem egy szellemi központ is, amelynek hatása térben és időben egyaránt messzire terjedt. Ide járt többek között Batsányi János (1763-1845), a felvilágosodás korának híres költője, Wenzel Gusztáv (1812-1891), a pesti egyetem európai hírű jogászprofesszora, az összehasonlító jogtörténet magyarországi oktatásának úttörője, illetve Cholnoky Jenő (1870-1950), a nemzetközileg ismert földrajztudós, a Magyar Földrajzi Társaság egykori elnöke. Az iskola légköre, a kiváló tanárok nagy hatással voltak a fiatalemberre, aki egészen haláláig⁹ szoros kapcsolatot ápolt egykori iskolatársaival és a piarista renddel.¹⁰ Talán nem túlzás azt mondani, hogy Mádl Ferenc világlátását a szülői ház mellett leginkább a veszprémi évek formálták.

---

³ Balog Zoltán: Köszöntő előszó (In: Mádl Ferenc 80, Bp., MPEE, 2011. 5.)

⁴ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

⁵ Mádl Ferenc önéletrajza (1959.07.22.) (MTAL 68. d. 68/2. cs.)

⁶ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

⁷ Mádl Ferenc 1939 és 1945 között élt a településen (Diszpolgári cím Mádl Ferencnek. Veszprémi Napló 2006.08.21.3.)

⁸ Történetére l. különösen: Lichtneckert András – Tölcséry Ferenc: A veszprémi piarista gimnázium története az alapítástól az államosításig 1711-1948) (Veszprém, 2011); Borián Tibor (szerk.): Emlékkönyv a veszprémi Kegyestanítórendi Gimnázium alapításának 275. évfordulójára 1711-1986 (Bp., MPDSZ, 1986); Lechner László (szerk.): Alma Mater a veszprémi várban (Veszprém, VPÖD, 2003).

⁹ A halál is Veszprém felé, a 60. érettségi találkozóra utazás közben érte 2011-ben. Oberfrank Ferenc, a Magyar Piarista Diákszövetség korábbi elnökének megfogalmazása szerint: „2011. május 29-én vasárnap délelőtt Mádl Ferenc veszprémi piarista öregdiák érettségi találkozóra indult, de útja végül a Teremtője elé vezette.” (<https://hirlevel.mpdsz.piarista.hu/node/93>, 2021.03.03.)

¹⁰ Antall Józseffel való barátságát is részben a közös iskolai kötődés alapozta meg (Antall 1942-1950 között járt a pesti piarista gimnáziumba).

Mádl Ferenc jeles érettségi vizsgát követően adta be a jelentkezését a pécsi egyetemre.¹¹ „Édesapámból az sugárzott felém, hogy nekem jogásznak vagy papnak kellene lennem. [...] Azt mondta, nekem az emberekkel, az emberek ügyeivel kell foglalkoznom.”¹²

Pécs és Budapest: az egyetemi évek hatása

Mádl Ferenc a pécsi jogi karra jelentkezett, de csak két évet végzett el az egyetemen, mert 1953 augusztusában átvételét kérte Budapestre, az Eötvös Loránd Tudományegyetemre. Nehéz anyagi helyzete ellenére Pécsen is kitűnő tanuló volt, bár – „[a]nnak ellenére, hogy akadt néhány kiváló tanárunk...” – az egyetemi oktatás „akkor óriási csalódás volt.”¹³ Ezt – a színvonal gyors zuhanását – egyébként visszaemlékezésében az egy évtizeddel később oda járó leendő kollégája és szerzőtársa, Sólyom László is megerősítette.¹⁴

Mádl azonban szerencsésnek mondható, mert abban az átmeneti időszakban, amikor ő Pécsre járt, a régi és az új oktatói gárda egy ideig még együtt oktatott. Az utolsó hallgatók egyike volt, aki az egyik legnagyobb magyar jogtörténész, Holub József¹⁵ előadásait hallgathatta. A magyar jogtörténet másik kiválóságánál, Degré Alajosnál szintén vizsgázott.¹⁶ Végül meg kell említeni, hogy tudományos érdeklődése is Pécsen jelentkezett, azt itt ismerték fel, sőt: bátorították. Első tudományos munkáját 1953-ban itt írta meg közigazgatási jogból, amellyel első díjat nyert a jogi kar által meghirdetett pályázaton.

Bár a pályázó fiatal és tapasztalatlan volt, az azóta is kiadatlan írás¹⁷ – amelyet saját maga is első tudományos munkájának tartott¹⁸ – a mából nézve is világos és érett jogi munkának tekinthető. Mádl későbbi tudományos írásainak érvrendszere itt már szinte teljes egészében felismerhető; a jogösszehasonlító módszer, az erős (jog)történeti érdeklődés, a világos

---

¹¹ Pécsen az i. sz. I. században a rómaiak alapították, és a magyar honfoglalást követően is az egyik legfontosabb vallási és kulturális központ maradt. A város máig büszke arra, hogy az első magyarországi egyetemet 1367-ben itt hozták létre. Az az egyetem azonban, ahová Mádl beiratkozott, az 1912-ben Pozsonyban alapított Erzsébet Tudományegyetem jogutódja volt, amelyet 1951-től Pécsi Tudományegyetemnek neveztek. A pozsonyi egyetem az I. világháborút követő határváltozások miatt 1919-ben Budapestre, majd 1923-ban Pécsre költözött. L. még: a debreceni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról szóló 1912. évi XXXVI. törvény, valamint a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudományegyetem ideiglenes áthelyezéséről szóló 1921. évi XXV. törvényt.

¹² Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

¹³ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

¹⁴ „Minden különösebb lelkesedés nélkül elmentem a jogra, és egy hónap múlva láttam, hogy az egy katasztrófa: iszonyatos hely volt, ahol semmit nem lehetett kapni. [...] A tanárok gyarlóságát hamar átláttuk. Akadt, aki az esztét játszott, akadt, aki még azt sem.” („Hagyni kell történni a sorsot” Sólyom Lászlóval beszélget Bódy Zsombor és Cieger András, Századvég 2004/1. 135-177.). Sólyom László 1990-1998 között az Alkotmánybíróság elnöke, 2005-2010 között a Magyar Köztársaság elnöke volt.

¹⁵ Holub József (1885-1962) ember volt az embertelenségben, és polgár maradt a diktatúrában. „Azok közé tartozott, akik a szocialista korszak Rubikonját nem tudták vagy nem akarták átlépni.” (Csizmadia Andor: A jogtörténeti oktatás a pécsi tudományegyetemen a két világháború között. Kérészy Zoltán és Holub József munkássága (In: Pap Tibor (szerk.): Jubileumi tanulmányok II. (Pécs, Tankönyvkiadó, 1967. 125.). Utolsó, 1950/1951-es előadásaiból készült jegyzetének a középkori Európa jogáról szóló részei máig helytálló megállapításokat tartalmaznak (MTA Könyvtára MS5205/20).

¹⁶ Degré Alajos életére és munkásságára l. bővebben: Béli Gábor: Degré Alajos, a jogtörténész (In: Jura 2006/2. 6-13.) és Molnár András (szerk.): Levéltáros elődeink (Zalaegerszeg, ZML, 2006.). Az 1950/1951-es tanév előadásai alapján készült jegyzete tanszéki utóda, Béli Gábor gondozásában újra hozzáférhető (Degré Alajos: Magyar alkotmány- és jogtörténet (szerk.: Béli Gábor) (Pécs, PTE ÁJK – Publikon Kiadó, 2010.)

¹⁷ Címe: Az államigazgatási alkalmazottak anyagi felelősségének rendezése.

¹⁸ MTA Levéltára 699/429. csomó, Mádl Ferenc önálló aspirantúra iránti kérelme 2. sz. melléklet (Eddigi tudományos, ill. tudományos jellegű munkáim).

kérdésfeltevés és a kitérőktől mentes logikai levezetés egyaránt megjelenik az opusban. Nem csoda, hogy egyik opponense javaslatában a következőket írta a fiatal – II. éves – diákról: „*A dolgozat szerzője igen komoly fejlődési lehetőségek elé néz, s ha komolyan folytatja a tanulmányait, sokat lehet tőle várnunk. A dolgozatot valamennyi pályamunka¹⁹ között... a legkiemelkedőbbnek tartom.*”²⁰

A fiatal Mádlnak azonban kitűnő tanulmányi eredményei ellenére is távoznia kellett az egyetemről, ugyanis a „*vaskalapos dékán*” kívánsága ellenére sem volt hajlandó politikai munkát végezni. Mádl annak ellenére is kiállt a meggyőződése mellett, hogy tisztában volt azzal, hogy retorziók érhetik. Az, hogy a történetből végül jól került ki, csak a szerencsének volt köszönhető, ugyanis az ELTE jogi karának akkori dékánja, Világhy Miklós professzor soron kívül átvette Budapestre. Mádl Ferenc szerénységét mutatja, hogy bár a rendszerváltást követően előnye származhatott volna belőle, soha nem dicsekedett ezzel a történettel, életében mindössze egyszer – pár mondat erejéig – beszélt róla,²¹ a részleteket a véletlenül előkerült levéltári iratokból sikerült rekonstruálni.²²

Mádl 1953-1955 között volt az ELTE diákja, jogi tanulmányait itt is kiváló eredménnyel folytatta, és „*kitüntetéses oklevéllel*” fejezte be.²³ Az szinte azonnal egyértelművé vált, hogy az egyetemváltásból csak előnye származott, és itt elsősorban nem a főváros és a szülőfalu egymástól való távolságára vagy a megemelt ösztöndíjra kell gondolnunk, amivel Mádl udvariasan megindokolta az egyetemváltási kérelmét.²⁴ A legfőbb nyereség – „*annak ellenére, hogy itt is uralkodó volt a pártállami retorika*”²⁵ és aktívan zajlottak a tisztogatások is – a régi professzori gárda megléte volt, amely a fővárosban talán az akadémiai tudományos háttér megléte miatt is jóval tovább tudta megőrizni pozícióit, mint vidéken.

Mádl így a Pécssett megkezdett kutatásait a téma legnagyobb – nemzetközi hírű – szaktekintélyeinek közvetlen közelében folytathatta. Marton Géza, a római jog professzora, a kárfelelősség egyik legkiválóbb szakértője, Nizsalovszky Endre, a polgári jogászból lett polihistor, aki a jogtudomány mellett a történelem és az irodalomtörténet területén is maradandót alkotott, diákköri témavezetője, Világhy Miklós és későbbi főnöke, Eörsi Gyula professzorok egyaránt tanították vagy segítették.

---

¹⁹ Összesen 42 pályamunka érkezett be a különböző évfolyamokra járó hallgatóktól. Az elismerés ennek fényében még nagyobb súllyal bír.

²⁰ Hilscher Rezső (1890-1957) professzor véleménye (1953.06.01., PTE EL VIII.202.d. 414. d.). Hilscher professzor az egyik legjelentősebb magyar szociálpolitikus volt. A jogi egyetemet Budapesten végezte, 1944-ben a Miskolci Jogakadémia tanáraként dolgozott, 1949-1955 között Pécssett a II. sz. Államigazgatási Jogi Tanszék (közigazgatási jog-pénzügyi jog) tanszékvezető egyetemi tanára volt. Oktatói adatait l.: a pécsi egyetemi almanachban (<https://almanach.pte.hu>, 2021.03.03.).

²¹ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.). Mádl emberi tartásáról sokat elárul, hogy akkor sem mesélte el a történetet, amikor ez előnyére szolgálhatott volna. 1993-ban konkrétan így hártotta el az érdeklődést: „*Nézzé, nem akarok utólag hősköltevényeket mondani.*” (Legyen az oktatás stratégiai ágazat. In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain, Bp., Athenaeum, 1995. 157.)

²² Az átjelentkezéssel kapcsolatos iratanyag két helyen: Pécssett, az Egyetemi Levéltárban és Budapesten, a Magyar Nemzeti Levéltárban található. Ezúton is köszönöm Lengvári István igazgató úrnak és Polyák Petra főlevéltárosnak az anyag felkutatásához nyújtott segítségét. Az átjelentkezésről bővebben l.: Domaniczky Endre: Mádl Ferenc a pécsi jogi karon (a PTE Egyetemi Levéltár iratanyaga alapján) – sajtó alatt.

²³ Mádl Ferenc önéletrajza (1959.07.22.) (MTAL 68. d. 68/2. cs.)

²⁴ Mádl Ferenc 1953.08.28-án kelt átiratkozási kérelme (MNL XIX-J-5-a. 214. d. F847/855. cs.).

²⁵ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.).

Mádl 1955-ben, IV. éves joghallgatóként, ekkor már jelentősen kibővített témájával az ELTE-n rendezett második országos jogász diákköri konferencián²⁶ is elindult, ahol előadása nagy figyelmet és vitát váltott ki. Az objektív felelősségi rendszer történelmi kialakulása című dolgozata „[s]zéleskörű forráskutatás, az idevonatkozó külföldi irodalom gondos tanulmányozása”²⁷ nyomán született, és a konferencián első díjat nyert.²⁸ Tulajdonképpen ez a dolgozat és ez a konferencia tette őt országosan ismertté, és jelölte ki kutatásainak további irányát, amelyből – közel tíz év után – a hatalmas, több mint félezer oldalas kandidátusi értekezése kinőtt.

Bár a diploma megszerzését követően Mádl gyakorló jogászként helyezkedett el, ez csak rövid kitérőnek bizonyult az életében. „Egyetemi tanulmányaim befejezése után az igazságügyminiszter előbb bírósági fogalmazónak, majd bírósági titkárnak nevezett ki a Bp. XIX., ill. IV. kerületi”²⁹ bírósághoz.”³⁰ Kisztepen 1955-1956-ban, Újpesten 1956-ban dolgozott.³¹ Mindkét helyen polgári ügyekkel foglalkozott,³² azonban a tudományos munkát sem hanyagolta el. „[H]ajtott a betű szenvedélye, nehezen viseltem el, ha üres papír volt előttem” – emlékezett vissza már miniszterként erre az időszakra.³³

Az MTA hivatalnok és kutatója

A korszakban a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Főbizottsága volt az állam- és jogtudományok „...területén a tudományos munka legfőbb szervezője és irányítója. Működése kiterjed[t] az állam- és jogtudomány tervszerűségének biztosítására, színvonalának emelésének elősegítésére, átfogó vagy kiemelkedően fontos tárgyú tudományos előadások, vitaulések rendezésére, az egész állam és jogtudományt érintő szervezeti kérdésekre...”³⁴ is. A Főbizottság összetétele a diktatúra ellenére is a szakmai szempontok figyelembe vételével alakult. 1954-ben ezért is írhatta – nem kis büszkeséggel – a korszak jogi főkadere, Szabó Imre akadémikus, hogy „[á]llam- és jogtudományunk jelentős eredményeit a régi és az új jogtudósok szoros együttműködésével érte el.”³⁵

---

²⁶ Ez az OTDK elődjének tekinthető verseny volt. Az OTDK történetéről részletesebben 1.: https://otdk.hu/upload/files/4.%20A_magyar_tudomanyos_diakkori_konferenciak_tortenete_2011.pdf (2021.03.04.)

²⁷ Jogtudományi Közlöny 1955. május 319.

²⁸ Mádl Ferenc tudományos munkáinak jegyzéke az önálló aspirantúra iránti kérelemhez (MTAL 429. d. 699/429. dosszié).

²⁹ A bíróságok pontos elnevezése abban a korban – a törvénykezési területbeosztás tárgyában kiadott 177000/1950. (XII. 10.) IM rendelet 2. §-a szerint – Budapesti IV. és XV. Kerületi Járásbíróság, illetve Budapesti XVIII-XIX. Kerületi Járásbíróság volt.

³⁰ Mádl Ferenc önéletrajza (1959.07.22.) (MTAL 68. d. 68/2. cs.)

³¹ Mádl Ferenc 1985. október 29-én kelt személyi adatlapja (MTAL Személyzeti iratok 576. d. 6. cs.)

³² Legyen az oktatás stratégiai ágazat (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain, Bp., Athenaeum, 1995. 157-158.) és Mádl Ferenc aspirantúra iránti kérelme (1959.11.24.) I/1. pont (MTAL 429. d. 699/429. dosszié)

³³ Legyen az oktatás stratégiai ágazat (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain, Bp., Athenaeum, 1995. 158.)

³⁴ Jogtudományi Közlöny 1955. március, 184.

³⁵ Szabó Imre: Az állam- és jogtudományi kongresszus után (Szabad Nép 1954.12.06.4.)

Mádlnak az egyetem után sem szakadt meg a kapcsolata volt tanáraival, akik az oktatás mellett a kutatásban, sőt néha a gyakorlati jogi munkában is részt vettek.³⁶ Közülük Nizsalovszky Endre akadémikus, akivel Mádl – még egyetemistaként – a legszorosabb kapcsolatba került, „*már a felszabadulást megelőzően is tanszékvezető volt a budapesti karon, és a legismertebb, külföldön is becsült magánjogászaink közé számított.*” Tudását az új rendszer sem nélkülözhetette, és Nizsalovszky az '50-es évek első felében „*[i]gen széles körben és nagy aktivitással ve[tt] részt... jogtudományi életünk szinte minden megnyilatkozásában: a Tudományos Akadémia levelező tagja, a Jogi Főbizottság tagja, az Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos tanácsának elnöke, a polgári jogi kódexet előkészítő kormánybizottság tagja...*”³⁷ Mádl az ő segítségével,³⁸ áthelyezéssel került 1956 májusában³⁹ – „*főelőadói minőségben*” – a bíróságról az MTA Hivatalába.

Kezdetben „*az állam- és jogtudományok szakelőadója, valamint a Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya nemzetközi kapcsolatainak ügyintézője*”⁴⁰ volt, aki a szaktitkár irányítása mellett végezte a munkáját. Hozzá tartozott továbbá az Osztályközlemények,⁴¹ valamint az MTA „*idegen nyelvű jogtudományi folyóiratának, az Acta Juridica-nak*”⁴² a szerkesztése is.⁴³

Mádl lelkesen vetette bele magát a szervezőmunkába, és bár Nizsalovszkyt – 1956-os tevékenysége miatt – hamarosan szilenciumra ítélték, ő maradhatott. Az MTA Levéltárában fennmaradt – hiányos és részben rendezetlen – iratanyag alapján Mádl jó kapcsolatokat⁴⁴ ápolott az akadémiai adminisztráció tagjai mellett a tudományos élet szereplőivel is, köztük volt pécsi és budapesti tanáraival.⁴⁵

Eközben a tudományos munkában is haladt előre. Ezen a téren valószínűleg nemcsak a munkahelyen nyújtott teljesítménye, hanem korábbi, szakmai körökben nagy visszhangot kiváltó írásai miatt is támogatták. Mádl 1957-ben egyetemi doktori fokozatot szerzett, 1958-ban – az Állam- és Jogtudományi Intézet külső munkatársaként – szervezett formában is bekapcsolódott a kutatómunkába, az e célból kapott heti egy kutatónapon. 1959-ben pedig –

---

³⁶ L. bővebben: Jelentés a Politikai Bizottságnak a jogi oktatás és a jogtudomány helyzetéről (1954.02.18.) II/2. pont (In: Révész Béla: Iratok az Igazságügyi Minisztérium történetéből 1944–1990. (Bp., IM-MHKK, 2016. II/397-405)

³⁷ Szladits Károly és Fogarasi Béla akadémikusok 1954. júniusi javaslata Nizsalovszky Endre rendes taggá választása iránt (MTAL II. Oszt. iratai 66. d. 9. dosszié)

³⁸ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.), valamint Legyen az oktatás stratégiai ágazat (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain, Bp., Athenaeum, 1995. 157-158.).

³⁹ L.: 1959.11.23-án kitöltött, a kandidátusi értekezéshez kapcsolódó kérdőív (MTAL 429. d. 699/429. dosszié).

⁴⁰ Mádl Ferenc önéletrajza (1959.07.22.) (MTAL II. Oszt. iratai 68. d. 68/2. cs.)

⁴¹ L.: II. Oszt. szervezete és összetétele 1958. (MTAL II. Oszt. iratai 68. d., 1. dosszié)

⁴² Mádl Ferenc önéletrajza (1959.07.22.) (MTAL II. Oszt. iratai 68. d. 68/2. cs.)

⁴³ Technikai szerkesztői munkáját aspirantúra iránti kérelmében is kiemelte (1959.11.24.) I/5. pont (MTAL 429. d. 699/429. dosszié)

⁴⁴ Az ismeretségek ápolását munkaköri feladatainak ellátása is megkönnyítette, hiszen a kezén ment keresztül a II. osztály aspirantúra-ügyeinek egy része is, és – miközben a képzést még maga sem fejezte be – a II. osztály képviselőjében jelen lehetett például az aspirantúra bizottság ülésén. Mádl azonban – mint egyik későbbi kollégája is kiemelte – „...nem szerette a sztár-kultuszt a tudomány terén sem” (id. Trócsányi László: Jogász pályafutásom, Bp., Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda, 1995.78.), viszont mindenkinek segített.

⁴⁵ L. például Rudolf Lóránt, Degré Alajos vagy Szászy István és id. Trócsányi László hozzá írott magánleveleit az MTA Levéltárában.

önálló aspiránsként – megkezdhette felkészülését a következő tudományos fokozat megszerzésére.

Az aspirantúra abban az időben az Akadémia szigorú felügyelete alatt állt. A tudományos teljesítmény mellett a családi háttér szerint is rangsorolt jelentkezőknek komoly szakmai és ideológiai vizsgán kellett részt venniük, majd rendszeresen be kellett számolniuk a témában tett előrehaladásukról, tanulmányi tervüket a Tudományos Minősítő Bizottság hagyta jóvá, nyelvvizsgáik és záróvizsgáik ügyében szintén a bizottság döntött. Mádl Ferencnek – mint az a Levéltárban megmaradt felvételi kérelméből, tanulmányi kerettervből és néhány vizsgalapjából is kitűnik – az egyetemi évek óta még a napi munkavégzés mellett is szorgalmasan folytatott tudományos kutatásait a Tudományos Minősítő Bizottság nagyra értékelte. Emellett figyelembe vették szegényparaszti származását, valamint azt a tényt, hogy „*egyetemi tanulmányainak megkezdéséig... fizikai munkásként is dolgozott.*”⁴⁶ Magas szintű nyelvtudását – már az egyetemen felsőfokú nyelvvizsgát tett német és angol nyelvből, és még a középiskolában jól megtanult latinul⁴⁷ – szintén elismerték, és erre tekintettel a kötelező nyelvvizsga⁴⁸ alól felmentést kapott.

Mádl Ferenc önálló aspiránsként kezdhette meg tanulmányait, vagyis tőle a már megkezdett kutatások munka melletti, elsősorban saját ütemezés alapján történő folytatását várták.⁴⁹ Témavezetője Világhy Miklós volt, aki bár 1956 után az egyetem vezetéséből átmenetileg kiszorult, a jogtudományi oktatásban és kutatásban továbbra is megkerülhetetlen tényező maradt.

A disszertáció eredetileg „*Az objektív felelősség és elmélete. Fejlődéstörténeti tanulmány*” címet kapta,⁵⁰ amit valószínűleg 1963-ban, közvetlenül a benyújtás előtt változtattak meg a szerző kutatásait jobban lefedő „*A deliktuális felelősség a jog és társadalom fejlődésének történetében*”⁵¹ címre. Mádl hiába kapott kutatónapot, munkahelyi leterheltsége miatt a kandidátusi vizsgáit csak határidő-hosszabbítást követően tudta letenni. A védelemre pedig végül csak az értekezés benyújtását követő közel egy év elteltével kerülhetett sor. A bírálóbizottság elnöke Nizsalovszky Endre volt, és tagjai között ott találjuk az 1950-es évek elején félreállított, és az egyetemi oktatástól Nizsalovszkyhoz hasonlóan eltiltott kiváló nemzetközi jogász, Szászy Istvánt is,⁵² akivel Mádl később szoros szakmai együttműködésben állt.

---

⁴⁶ Az MTA MSZMP szervezetének véleménye Mádl Ferenc kérelméről (1959.11.26.) (MTAL 429. d. 699/429. dosszié). Mádl sohasem titkolta, hogy „[s]züleim nehéz anyagi helyzete miatt már középiskolai tanulmányaim során állandóan dolgoztam. Nyelvóraadással foglalkoztam; vasas segéd munkásként..., ügyvezetőként..., segédvájárként... [dolgoztam – D.E.]” Mádl Ferenc önéletrajza (1959.07.22.) (MTAL 68. d. 68/2. cs.)

⁴⁷ Ilyen alapokkal kezdett bele az aspirantúra alatt a francia és az orosz tanulásába. L. még: Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

⁴⁸ Vö.: az újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozásáról szóló törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában kelt 7269/1950. (XII. 7.) MTE rendelet 3. § (2) bekezdés d.) pont, 5. § (3) bekezdés c.) pont.

⁴⁹ Vö.: az aspiránsképzésről és a tudományos fokozatokról szóló 41/1959. (X. 3.) kormányrendelet 3. § (2) bekezdés.

⁵⁰ Mádl Ferenc tanulmányi keretterve (1961.01.13.) II. pont (MTAL 429. d. 699/429. dosszié)

⁵¹ Kónya Sándor szaktitkár opponenseket felkérő levele (1963.03.14.) (MTAL 429. d. 699/429. dosszié)

⁵² Nizsalovszky 1956-os szerepére l.: Mádl Ferenc: Nizsalovszky Endre (1894-1976) (In: Hamza Gábor (szerk.): Magyar jogtudósok II, Bp., Professzorok Háza, 2001. 129-146.), Szászy István félreállítására l.: Burián László: Szászy István (1899-1976) (In: Hamza Gábor (szerk.): Magyar jogtudósok II., Bp., Professzorok Háza, 2001. 149-168.), valamint Domaniczky Endre: Adalékok Szászy István jogászprofesszor 1950-es évekbeli ellehetetlenítéséhez (Jogtörténeti Szemle 2020/3., megjelenés alatt)

A védés hosszú volt, ám a végén a korszak legkiválóbb tételes jogászhai egyhangúan javasolták Mádl Ferenc számára a kandidátusi fokozat megadását. Érdekes egy pillanatra Mádl Ferenc kutatóintézeti főnöke, Eörsi Gyula hozzászólását felidézni: „...itt most tulajdonképpen... egy tudományos ünnepe zajlik le. Ugyanis ennek lehet nevezni azt, ha valaki nagyon fáradságos, nagyon kemény, hosszú éveken át tartó munkával létrehoz egy olyan művet, amelyről azt hiszem, mindenkinek az értékelése az, hogy a munka könnyűszerrel veszi azt az akadályt, amelyet a kandidátusi disszertációval szemben fennálló követelmények támasztanak.”⁵³

Az európai jogrendszerek vizsgálata előtérbe kerül

Eörsi Gyula – maga is Szladits Károly és Nizsalovszky Endre tanítványa –, aki Mádl munkáját ilyen elismeréssel méltatta, „...az 1945 utáni magyar civiljog-tudomány legnagyobb és nemzetközileg talán legelismertebb képviselője volt. [...] ...nem egyszerűen tudós volt. Az ELTE Jogi Karán a polgári jogi diákkör lelkes támogatója, elszánt tehetségvadász, aki újabb és újabb fiatalemberekben érezte meg szinte csalhatatlanul a jövő embereit.”⁵⁴ Az 1958-1967 között az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében a vezetése alatt működő polgári jogi osztályon másodállásban dolgozó Mádlban szintén meglátta a tehetséget. Ezért amikor „...a hatvanas évek elején a marxista jogtudomány érdekelni kezdte Nyugat-Európát [...], ...néhány diák... kiutazhatott tanulni. Mi voltunk az elsők, aztán fokozatosan egyre többen mehettek.”⁵⁵ Mádl Ferenc 1961-1963 között folytatott összehasonlító jogi tanulmányokat Strasbourgban, ahová végzés után is hosszú ideig visszajárt tanítani.⁵⁶ Ezen kívül is többször járt azonban külföldön konferenciákon, tanulmányúton, illetve 1967-ben az Egyesült Államokban oktatott és kutatott. Miközben saját szemével, a helyszínen mérhette fel a nyugati és keleti blokk jogrendszerei közötti eltéréseket, egyúttal módjában állt számba venni a kulturális és életmódbeli különbségeket is.

Nyelvtudása, szakmai elismertsége és gyarapodó nemzetközi tapasztalatai révén 1963-ban a nyugat-európai, valamint a kelet-európai gazdasági integrációk vizsgálatával foglalkozó kutatócsoportokba egyaránt beosztották az Állam- és Jogtudományi Intézetben.⁵⁷ Az előbbi Szabó Imre,⁵⁸ az utóbbit Eörsi Gyula vezette, és mindkettőben Mádl Ferenc, valamint Herczeg

---

⁵³ Jegyzőkönyv Mádl Ferenc kandidátusi értekezésének vitájáról 9. o. (1964.02.05.) (MTAL 429. d. 699/429. dosszié).

⁵⁴ Sárközy Tamás: Aki a tüzet ivóvízzé változtatta (Eörsi Gyula halálára) (Kritika 1992/6. 19.). Eörsi Gyuláról bővebben l.: Verebics János (szerk.): Eörsi Gyula Emlékkönyv 2018 (Bp., MKLK, 2018.)

⁵⁵ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.).

⁵⁶ Mádl Ferenc életrajza (1974.11.19.) (MTAL 429. d. 699/429. dosszié). L. még hasonlóan: „...a strasbourgi összehasonlító jogi kurzust, ami három éven át évente két hónapig tartott, mindenkinek el kellett végeznie. [...] Az intézetből az idősebbek pedig ott tanítottak.” („Hagyni kell történni a sorsot” Sólyom Lászlóval beszélget Bódy Zsombor és Cieger András, Századvég 2004/1. 145.)

⁵⁷ Témalap az 1965. évi kutatásokhoz (XVIII. téma, címe: A békés egymás mellett élésnek az ENSZ-szel összefüggő kérdései. Altéma: A szocialista államok gazdasági együttműködése, a tőkés integráció[s] szervezetek, témavezető: Szabó Imre). Témabeszámoló az 1965. évben végzett kutatásról (XXVI. téma, címe: A szocialista államok gazdasági együttműködése és kapcsolataik a tőkés integrációs szervekkel, témavezető: Eörsi Gyula) (MTAL II. osztály 170. doboz, 6. dosszié).

⁵⁸ A Szabó Imre életútjában rejlő kettősséget, amely egyúttal a diktatúra időszaka alatti jogászai életpályák értékelésének nehézségeire is rávilágít, legjobban talán id. Trócsányi László ragadta meg visszaemlékezésében: „Az intézet [Szabó Imre – D.E.] vezetése alatt nemzetközileg elismert tudományos intézménnyé vált, ahová rendszeresen ellátogattak külföldi tudósok nyugatról és keletről egyaránt. [...] Viszont az a hír járta róla, hogy a

Géza⁵⁹ – a magyar Alkotmánybíróság és hágai Nemzetközi Bíróság későbbi tagja – dolgozott együtt. Új kutatási témáját, amelyben részben külföldi útjai és tanulmányai, részben viszont a kutatóintézetben kapott feladatoknak köszönhetően mélyedt el, tehát még a kandidátusi fokozat megszerzése megtalálta. Habár továbbra is a polgári jogon belül maradt, érdeklődése a tiszta magánjogi témák felől a határterületek, a nemzetközi magánjog és a nemzetközi kereskedelmi jog felé vitte.

A nemzetközi magánjog művelésének komoly előzményei voltak Magyarországon, Mádl azonban nem elégedett meg azok mechanikus elemzésével. Rövid időn belül nemcsak a téma szakértőjévé vált, hanem képes volt a marxista kereteken belül mozogva kutatásai súlypontját keletről a nyugat-európai államok gazdasági integrációjára áthelyezni.⁶⁰ Eredményeit a diákkorától kezdve művelt és folyamatosan tökéletesített jogösszehasonlítás módszerével érte el. Nemcsak a témák és a vizsgálati módszer volt azonban újszerű, hanem maga a jogtudományi megközelítés is, mert a szocialista blokkon belül ekkoriban elsősorban a gazdasági integrációk közgazdasági oldalról történő vizsgálatát tartották szükségesnek.⁶¹ Magyarországon viszont a korszak vezető jogászaik közül többen is úgy gondolták, hogy a kelet-nyugati jogösszehasonlítás segítségével „...meg lehet verni és a jogtörténet süllyesztőjébe lehet küldeni Európa... „burzsoá jogát” és egész gazdasági-politikai értékrendjét. Fordítva történt. Egyre többen feltöltődtek ezzel az értékrenddel, és aztán ez lett az álmuk.”⁶² Magyarországon tehát – paradox módon a marxista jogtudósoknak köszönhetően – már a diktatúra időszakában több tehetséges jogász⁶³ mélyedhetett el a nyugati szakirodalomban, akik aztán a rendszerváltás idejére akár katedrát is kaphattak, és megkezdhették a tanítványok felnevelését.

A Mádl új kutatási területének számító témák előtérbe kerülését természetesen nemcsak jogági döntések, hanem az ország nemzetközi helyzetének változásai is motiválták. „A hatvanas évektől kezdve... – különösen a hatvanas évek vége felé – ez a terület rendkívül fontossá vált, mert Magyarország külkereskedelem orientáltsága megerősödött. Ezért teremtődött meg az igény, hogy ezt a tárgykört tanítsák az egyetemen.”⁶⁴

---

negyvenes évek végén a „tiszogatási munkában” az igazságügyminisztérium, illetve az MTA részéről ügyvédek és akadémikusok eltávolításában tevékenyen közreműködött.” (id. Trócsányi László: Jogászi pályafutásom, Bp., Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda, 1995.59.).

⁵⁹ Herczegh Géza (1928-2010) akadémikus pályafutására l. bővebben: Béli Gábor et al (szerk.): Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából (Pécs, Publikon, 2018.), személyiségére: Mádl Ferenc: Búcsú Herczegh Gézától (Magyar Szemle 2010/3-4. 118-122.).

⁶⁰ Ebben a felismerésben – saját elmondása szerint – mestere, Nizsalovszky Endre döntő szerepet játszott: „Több mint húsz éve már, hogy... kényszerű szilenciumában fordította-lektorálta azt a többkötetes kiadványt, amit akkor úgy hívtak, hogy az EGK enciklopédiája. Bevont ebbe a munkába... Ez a munka és az ő rálátása a jövő dolgok fontosságára, fogékonysága az új kihívásokra, mint amilyen az EGK joga is volt, vezettek arra, hogy elég sokat elbarangoltam a gazdasági integráció jogában Nyugatra és Keletre is, s közben néha leírtam, amit fontosnak láttam ebben az új jelenségvilágban.” (Mádl Ferenc: Az Európai Gazdasági Közösség és Magyarország, in: Jogtudományi Közlemények 1988/6. 449.)

⁶¹ Vö.: Mádl Ferenc doktori értekezésének vitája (Meznerics Iván opponensi véleménye, MTAL 429. d. 699/429. dosszié), valamint a Csehszlovák Tudományos Akadémia 1966. évi rendezvénytárára (MTA IX. osztály iratai, 6. doboz, 1. dosszié).

⁶² Mádl Ferenc: Európa és a magyar jogrendszer (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 31.)

⁶³ A tehetséges jogászok egyik központja az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete volt. Erre az időszakra l. bővebben: id. Trócsányi i.m. 56-79. és Sólyom i.m. 143-146.

⁶⁴ Legyen az oktatás stratégiai ágazat (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain, Bp., Athenaeum, 1995. 158.)

Mádl így kapcsolódott be 1968-tól az oktatásba egykori alma materében, az ELTE-n, miközben 1971-ig főállásban továbbra az MTA Hivatalában dolgozott. 1966-ban az addig egységes II. osztályból (Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya) kiváltak a közgazdaság- és jogtudomány képviselői, és az újonnan megszervezett IX. osztály szaktitkára – osztályvezetői rangban – Mádl Ferenc lett. Feladatai gyarapodtak, felelőssége megnőtt, kutatásait azonban még nagyobb lelkesedéssel folytatta. A fennmaradt iratanyag szerint⁶⁵ szinte minden szervezési munkában részt vett, miközben folyamatosan jelen volt a különböző bizottsági üléseken is. Az Állam- és Jogtudományi intézetből végül 1967 végén távozott, „mert olyan elvi ellentéteink voltak, amelyeket nem lehetett feloldani.”⁶⁶

Kutatóból professzor

Mádl 1968-1971 között másodállású docensként oktatott az egyetemen.⁶⁷ 1971-től főállású docens, 1975-ban egyetemi tanárrá nevezték ki.⁶⁸ Az MTA adminisztrációjában szerzett ismereteire az egyetemen is igényt tartottak, ezért hat éven át (1971-1977) dolgozott a rektori hivatalban. 1971-1974 között az ELTE Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának vezetője, 1974-1977 közötti nemzetközi ügyekért felelős rektorhelyettes volt. Munkáját itt is közmegelegedésre végezte, ezért mandátuma lejártakor az Egyetemi Tanács arany emlékéremmel jutalmazta, ugyanis Mádl professzor „[m]agas szintű oktató-nevelő és tudományos munkája mellett alakította ki kiterelvényesülő nemzetközi kapcsolataink szervezeti feltételeit. Az egyetemi igazgatásnak talán a külügyek képezik a legérzékenyebb pontját. Mádl elvtárs nevéhez számos külföldi intézménnyel kötött együttműködési szerződés előkészítése és végrehajtása fűződik, amelynek hasznát mindenekelőtt tanszékeink élvezhetik. Mádl elvtárs szerény és mindig készséges magatartásával nemcsak szakmája, hanem közéleti szerepkörében is tekintélyre és általános megbecsülésre tett szert mindenütt, ahol képviselhette intézményünket.”⁶⁹

Mádl Ferenc működésének elsődleges terepe azonban a tanszéki oktató-kutatómunka maradt.⁷⁰ Az Állam- és Jogtudományi Intézetből hozott nemzetközi magánjogi és kereskedelmi jogi témákra egy teljesen új kutatási irány, majd egy új tanszék (Nemzetközi Magánjogi Tanszék)⁷¹ épült rá. „[J]avaslatomra létrejött egy nagyobb tanszék a nemzetközi személyi, vagyoni, gazdasági, forgalmi jog művelésére és oktatására. Ezt most Nemzetközi Magánjogi Tanszéknek hívják. Viszonylag hamar elkezdtem foglalkozni az európai integrációval. Az európai

⁶⁵ L. különösen: MTAL IX. osztály iratai, 5-9. dobozok anyaga.

⁶⁶ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.). Az MTA JÁTI-ban fennálló másodállás megszüntetésére: Változásbejelentő lap és feljegyzés (MTAL 576/6. dosszié).

⁶⁷ Mádl Ferenc életrajza (1974.11.19.) (MTAL 429. d. 699/429. dosszié).

⁶⁸ Mádl Ferenc életrajza (1974.11.19.) (MTAL 429. d. 699/429. dosszié), ELTE Értesítője 1975/1976 (Bp., 1976. 6.)

⁶⁹ ELTE Értesítője 1977/1978 (Bp., 1978. 10.)

⁷⁰ „Professzor ő a szó igazi értelmében. Nem egyszerűen a tananyagot, hanem a társadalomról és jogról vallott hitvallását tárta hallgatói elé. Rengeteget tett fiatalabb, sokszor évtizedekkel fiatalabb munkatársai szakmai pályafutása érdekében. Tudományos tekintélyével, együttműködési készségével igazi szakmai műhelyt teremtett” - méltatta születésnapján az ünnepelt érdemeit az ELTE rektora. (Mezey Barna: Köszöntő, in: Király Miklós (szerk.): „Fabula de te narratur” Előadások Mádl Ferenc 80. születésnapjára (Bp., ELTE ÁJK, 2011. 11.)

⁷¹ 1986.12.31-ig Nemzetközi Magánjogi Szakcsoport, 1987.01.01-jétől Nemzetközi Magánjogi Tanszék (mindkettő Mádl Ferenc vezetése alatt) (ELTE Értesítője 1986/1987 és 1987/1988 (Bp., 1988. 121.)

integráció, mint álm, megkísértett akkor engem is, bár nem hittem, hogy ez számunkra valaha valóság lesz. Az ötvenes évek végén a Közös Piacról szóló cikkek inkább frazeologikus írások voltak s nem tudományos dolgozatok. Azt hiszem, nekem sikerült tárgyyszerűen és tudományosan elemezni ezt a világot. [...] Az ELTE-n a Közös Piac segítségével létrehoztuk az Európai Központot⁷²” – emlékezett vissza ezekre az évekre a rendszerváltást követően.⁷³

Mádl integrációs kutatásai egyértelműen az egyetemi oktatással párhuzamosan mélyültek el, de az Akadémiával sem szakadt meg a kapcsolata. Ebben az időszakban kutatási témái tekintetében elsősorban Nizsalovszky Endrével és Szászy Istvánnal állt szoros kapcsolatban. Előbbi az 1974-ben megvédett doktori disszertációjának egyik opponense, utóbbi a bírálóbizottság elnöke volt.⁷⁴ Szászyval a magyar nemzetközi magánjogi kódex 1968-as tervezetén is együtt dolgozott.⁷⁵ A doktori értekezés elkészítését és benyújtását azonban minden illetékes szerv (az egyetemi szervezetek és az akadémiai bizottságok) támogatta, mert egybehangzó véleményük volt, hogy Mádl Ferenc „[t]udományos munkája a kandidátusi fokozat megszerzése óta újabb lendületet vett. Több könyve jelent meg részben magyar, részben különféle idegen nyelveken. Munkái a polgári jog, a nemzetközi magánjog, továbbá az összehasonlító magán- és kereskedelmi jog területére esnek. [...] Az utóbbi években tudományos munkássága egyre szélesebb nemzetközi területekre terjedt ki. Ismételt meghívásokat kapott... nyugati országokba...”⁷⁶ Eörsi Gyula professzor az MTA IX. osztályának elnöke ehhez kiegészítőleg annyit fűzött hozzá, hogy „[a] disszertációján kívül egy könyve megjelent magyar és angol nyelven, és egy kisebb könyve német nyelven. Nagyszámú tanulmányt írt magyar és külföldi folyóiratokban. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga területen számottevő elméleti tevékenységet fejtett ki, néhány kérdésben... elsőként publikált Magyarországon.”⁷⁷

Maga a doktori dolgozat – mint opponensei egyöntetűen kiemelték – témaválasztásában újszerű és aktuális volt. Szerzője a szűkebb tudományterület, a polgári jog szabályainak ismertetésén túl – „a problémakör helyes megvilágításához” – más jogterületek, különösen az alkotmányjog, államigazgatási jog, pénzügyi jog, polgári eljárási jog, nemzetközi jog, munkajog szabályainak vizsgálatától sem riadt vissza.⁷⁸ Bár az értekezés vitája során tételesen nem mondták ki, de mindhárom opponens⁷⁹ írásából kitűnik, hogy a témaválasztást merésznek tartották. Hiszen bár a vizsgálódásokra hivatalosan a szovjet gazdasági övezet (KGST)

---

⁷² L. még: Martonyi János: Nélküle másként alakultak volna a dolgok, és mások lennénk mi is (In: Mádl Ferenc 80, Bp., MPEE, 2011.90.)

⁷³ Legyen az oktatás stratégiai ágazat (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain, Bp., Athenaeum, 1995. 158-159.)

⁷⁴ Az MTA IX. osztály előzetes állásfoglalása Mádl Ferenc doktori eljárásáról (dátum nélkül, (MTAL 429. d. 699/429. dosszié)

⁷⁵ Mádl Ferenc életrajza (1974.11.19.), valamint az MTA Gazdaság és Jogtudományok Osztálya által 1973.05.29-én a doktori eljárás megindításához kiadott – Eörsi Gyula által aláírt – ajánlása (MTAL 429. d. 699/429. dosszié).

⁷⁶ Az ELTE vezetésének véleménye Mádl Ferenc doktori eljárással kapcsolatos kérelméről. A TMB Állam- és Jogtudományi Szakbizottságának előzetes döntése Mádl Ferenc doktori kérelméről (dátum nélkül) (MTAL 429. d. 699/429. dosszié).

⁷⁷ A TMB Állam- és Jogtudományi Szakbizottságának előzetes döntése Mádl Ferenc doktori kérelméről (dátum nélkül) (MTAL 429. d. 699/429. dosszié).

⁷⁸ Nizsalovszky Endre opponensi véleménye Mádl Ferenc doktori értekezéséhez (MTAL 429. d. 699/429. dosszié).

⁷⁹ Eörsi Gyula, az MTA IX. osztály elnökének javaslatára a Tudományos Minősítő Bizottság által felkért három opponens Nizsalovszky Endre, Haraszti György és Meznerics Iván volt (MTAL 429. d. 699/429. dosszié).

kapcsolatrendszerének és fejlődési irányainak értelmezése érdekében került sor, a munka egyértelművé tette – és a jogtudomány eszközeivel meggyőzően be is bizonyította –, hogy a Vasfüggöny túloldalán egy, a kapitalista jogrendszereken túlmutató, a gazdasági érdekek által hajtott, de aktív jogfejlesztéssel járó sajátos integráció bontakozott ki. Az opponensi véleményekre adott válaszában Mádl – akarva vagy akaratlanul – Magyarország szempontjából *egyaránt fontosnak* nevezte mindkét formációt. Saját felismeréseire is utalhatott, amikor már az Antall-kormány tagjaként úgy fogalmazott, hogy a nyugati jogrendszerekről egyre többen „[f]elismerték, mások régtől hitték, hogy itt van a magyar jogi kultúra főáramának folytatása.”⁸⁰

Professzorból közszereplő

Mádl Ferenc tudományos karrierje a doktori fokozat megszerzését követően még magasabbra ívelt. 1985-1990 között az MTA Tudományos Minősítő Bizottságának titkára volt,⁸¹ ami azt jelentette, hogy minden tudományos fokozatszerzéssel kapcsolatos magyarországi kérelem megfordult a kezei között. 1987-ben az MTA levelező, 1993-ban pedig rendes tagjává választották.⁸² Mádl Ferenc, a jogászprofesszor tehát – tehetsége révén – már a diktatúra alatt elért tudományos pályája csúcsára. Szeretett tanítani, folyamatosan publikált, a nevét és munkásságát belföldön és külföldön egyaránt nagyra értékelték.

Kutatási témái és nemzetközi kapcsolatai révén azonban az átlagnál jóval előbb és jóval összetettebben látta az 1970-es és 1980-as évek politikai és gazdasági mozgásait, az ország helyzetének nemzetközi szinten bekövetkező változásait. „*Aztán jöttek a rendszer nyilvánvaló válságjelei: a gazdasági reformok..., a kelet-nyugati együttműködés sűrűsödése (csatlakozás a GATT-hoz, a Nemzetközi Valutaalaphoz, a Világbankhoz...), a politikai liberalizálódás folyamatai, az eladósodás, a felzárkózás vagy végleges leszakadás felismert alternatívájából adódó elkeseredett törekvés, kijutni az örvényből. Feltámadt '56 szelleme, a szabadság erői sodró társadalmi folyammá erősödtek*”⁸³ – foglalta össze tömören, már miniszterként a már doktori értekezése benyújtásakor érezhetővé váló válságjelek nyomán meginduló folyamatok irányát. A nyolcvanas évek második felére „*Magyarországon mintegy észrevétlenül társadalmi-gazdasági forradalom „tört ki”, békés forradalom vált általánossá*” – állapította meg.

Mádl a rendszerváltás előtt nem vett részt a szervezkedésben: „*...megmaradtam a szakmám keretei között.*” Ez azonban nem akadályozta meg, hogy 1987-es akadémiai székfoglalójában alig kódolva beszéljen a változások és a nyugati kapcsolatfelvétel szükségességéről. A beszéd

---

⁸⁰ Mádl Ferenc: Európa és a magyar jogrendszer (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 31.)

⁸¹ Vö.: a Tudományos Minősítő Bizottság személyi összetételéről szóló 1038/1984. (VIII. 22.) MT határozatot és a TMB titkárának felmentéséről szóló 1106/1990 (VI.13.) MT határozatot.

⁸² Az 1986-os ajánlás szerint Mádl Ferenc a „...szaktudományát a nemzetközi kutatáshoz mérve is magas szinten műveli, és személyiségével, állampolgári és erkölcsi magatartásával... méltán kiérdemli a tudományos közvélemény és a magyar társadalom megbecsülését.” (Peschka Vilmos és Kulcsár Kálmán 1986.10.02-i ajánlása a levelező tagság ügyében, MTAL 429. d. 699/429. dosszié). Érdemes megjegyezni, hogy Kulcsár és Peschka akadémikusok már 1981-ben javasolták Mádlt levelezető tagnak (Magyar Tudomány 1981/11-12. 877-878.).

⁸³ Mádl Ferenc: Európa és a magyar jogrendszer (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 31.)

egy évvel később nyomtatásban is megjelent.⁸⁴ 1989-ben pedig az ELTE oktatóit és diákjait egyaránt magával ragadó események őt is megérintették. „[Á]mulva figyeltem az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásait. Ott fedeztem fel Antall Józsefet, akiről rögtön láttam, hogy tudja, hogy mit akar.”⁸⁵ A későbbi miniszterelnököt nem ismerte személyesen, de amikor Antall felhívta telefonon,⁸⁶ tudta, hogy nem mondhat nemet. „Erkölcsei kötelességemnek éreztem, hogy... jogi ismereteimmel az annyira várt átalakulást szolgáljam.”⁸⁷

Azzal, hogy a felkérést elfogadta, életének egy több mint két évtizedig tartó új szakasza vette kezdetét, amelynek során Mádl Ferenc, a köztisztviselőben álló tanár és tudós közszereplővé vált. Vajon mi motiválhatta a váltásban, hogy a tudományos életben mindaddig elért eredményeit háttérbe helyezve a közéletbe lépjen át? Mádl később, Antall Józsefre emlékezve világosan megfogalmazta saját politikai krédóját, amelynek megvalósításáért egészen a haláláig munkálkodott: „...nemzeti liberális gondolkodás, a nemzeti-népi elkötelezettség, a keresztény-európai értékrend és az atlanti gondolat, a demokrácia, a jogállamiság, a szociális piacgazdaság, az ország szuverenitásának helyreállítása és az európai örökség egyértelmű vállalása.”⁸⁸ Hosszú évtizedek alatt kiérlelt szavak, amelyek részben – bármennyire is belső emigrációban élt ő is,⁸⁹ mint számos más magyarországi értelmiségi pályatársa – már korábbi kutatásai során is foglalkoztatták, és részben, amennyire ez lehetséges volt, korábbi munkáiban is megjelentek.⁹⁰ Bár mindvégig hangsúlyozta, hogy pártonkívüliként politizált, valójában 1990 után – bármelyik tisztségét nézzük – ő is politikus volt, akinek teljesítményét viszont jól jelképezi, hogy a politikai pályafutása elején megfogalmazott értékrendhez két évtizeden keresztül maradéktalanul ragaszkodott, és azok képviseléséhez a politikai térben képes volt folyamatosan többséget is teremteni. Mádl azt sem rejtette véka alá, hogy „[a] „jobb” és a „bal” lemerevített fogalmi idegenek számomra; a politikai közéletben természetesen van orientációs szerepük. De ha a család, a tágabb közösség és a nemzet ügyeiről van szó, akkor a gondolkodást és cselekvést ezek érdekei kell, vezessék.” Vagyis az a hit, hogy az átmenet éveiben szolgálni kell a hazát és a nemzetet, küzdeni mindazon értékekért, amelyeket a szülői házban és az iskolában látott és megtanult, ez vonzhatta őt a közélet mezejére.

Az Antall-kormány minisztere

---

⁸⁴ Mádl Ferenc: Az Európai Gazdasági Közösség és Magyarország (Jogtudományi Közlemények 1988/6. 442-449.)

⁸⁵ Mádl többször elmondta, hogy az eseményeket a televíziót nézve követte, ám nyilvánvaló, hogy az események alakítói közül többekkel, tanárkollégáival, hallgatóival a jogi karon személyesen is eszmét cserélhetett. Az idézet helye: Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

⁸⁶ Mádl Ferenc: „Bent vagyunk a fősodorban” Emlékezés Antall Józsefről (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 11-12.). Antall felkérésének hátterére I. bővebben: O'sváth György: Élettörédek (Csenger-Bp., O'sváth Alapítvány, 2017. 146-147.)

⁸⁷ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

⁸⁸ Mádl Ferenc: „Bent vagyunk a fősodorban” Emlékezés Antall Józsefről (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 12.)

⁸⁹ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

⁹⁰ Elegendő itt utalni az 1960-as évekből egy jogtörténeti tanulmányára (Magyarország első polgári törvénykönyve — az 1959. évi IV. törvény — a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében (Az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei 1960/1-2. 3-88.), illetve az 1970-es évekből a doktori értekezése alapján készült monográfiára (Az Európai Gazdasági Közösség joga, Bp., Akadémiai, 1974.).

A közéletbe kilépve Mádl Ferenc legelőször a vele egy generációba tartozó és hozzá – talán a piarista neveltetés és a négy éven keresztül folytatott jogi tanulmányok hatására⁹¹ is – nagymértékben hasonlóan gondolkodó politikussal, Antall Józseffel találkozott. A miniszterelnökkel a közös munka során rövid idő alatt mély emberi és bizalmi kapcsolatba került, amely a kultuszminiszteri kinevezést megelőzően még szorosabbá vált.⁹²

Mádl professzort Antall előbb az Európa-ügyek miniszterének kérte fel,⁹³ de ezenkívül tudománypolitikával,⁹⁴ privatizációs és bankfelügyeleti ügyekkel is foglalkozott mint tárcanélküli miniszter.⁹⁵ Portfóliójához tartoztak még „*az európai és nemzetközi szervezetekkel való kapcsolatok. Ennek kutatója voltam, nem kevés nemzetközi tapasztalatot szereztem, elfogadtam, hogy megpróbálom a gyakorlatban is csinálni.*”⁹⁶ Az ide tartozó ügyek közül itt csupán a Bős-Nagymarosi Vízlépcsővel kapcsolatos diplomáciai tárgyalások megemlézésére nyílik lehetőség, amelyek intézésében kormánybiztosként⁹⁷ 1991-től egészen 1993 elejéig aktívan közreműködött.⁹⁸

1993 februárjában Mádl professzort művelődési és közoktatási miniszterré nevezték ki. A kinevezés meglepetésként hatott, pedig a miniszterelnök valójában jól mérte fel, hogy a posztra Mádl nemcsak jogi végzettsége – a tárcánál ekkor több fontos törvény előkészítése zajlott –, hanem személyes habitusa miatt is kiválóan alkalmas. Mádl a várakozásoknak megfelelően professzionálisan menedzselte a tárca jogalkotási tevékenységét. „*Kultuszminiszterként új jogi alapokra kellett helyezni a magyar művelődés és oktatás alapkérdéseit.*”⁹⁹ Ennek jegyében minisztersége alatt fogadta el a parlament a közoktatási törvényt, a felsőoktatási törvényt, a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló törvényt, illetve a kulturális és tudományos támogatási rendszer alapját képező Nemzeti Kulturális Alapról, valamint az Országos

---

⁹¹ Antall József „*[n]em csak történész volt. Négy évig jogot is tanult. Nagy közjogi műveltsége és tájékozottsága volt.*” Mádl Ferenc: „*Bent vagyunk a fősodorban*” Emlékezés Antall Józsefről (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 12.)

⁹² „*[K]apcsolatunk természetesen nagyon intenzívvé vált, nem csak a kormányülések keretében, hanem személyes megbeszéléseinken is. [...] Különösen akkor beszélgettünk sokat, amikor a kultusztárca átvételéről volt szó.*” (Mádl Ferenc: Felelősség a kultúráért. Érték és irány – konferencia az antalli örökségről, Magyar Szemle 1996/2. 171.). A két ember szoros bizalmi kapcsolata a munkatársak számára is egyértelmű volt: Antall József „*...Mádl Ferencben egyre inkább talált támaszra, hűséges barátira és komoly szellemi partnerre, bár ők csak a kormányalakítás idején ismerkedtek meg egymással közelebbről*” – emlékezett vissza évtizedekkel később Kodolányi Gyula (1990. május: Antall József kormányt alakít – A Hungarian Review interjúja (2. rész), Magyar Szemle 2015/3-4. 9.). L. még: Granasztói György: Az ellenpélda (In: Mádl Ferenc 80, Bp., MPEE, 2011. 36.)

⁹³ Az európai integrációval kapcsolatos kormányzati feladatok koordinálására tárcaközi bizottság létrehozásáról szóló 1023/1992. (IV. 23.) kormányhatározat (MK 1992/42. 1498.)

⁹⁴ L.: A Kormány átalakításával összefüggő egyes szervezeti és felügyeleti intézkedésekről szóló 1015/1993 (III. 3.) kormányhatározat (MK 1993/25. 1332-1333.), valamint A Tudománypolitikai Bizottság és a Tudománypolitikai Tanács létesítéséről szóló 1020/1990. (VII. 17.) kormányhatározat (MK 1990/81. 1699.). Tudománypolitikával kapcsolatos feladatairól és gondolatairól l. bővebben: A tudomány feladatait a tudománynak kell megoldania. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Tudomány 1990/11. 1328-1336.)

⁹⁵ Mádl Ferenc: „*Bent vagyunk a fősodorban*” Emlékezés Antall Józsefről (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 12.). L. még: 71/1990 (V.24.) KE határozat (MK 1990/51. 1184.).

⁹⁶ A tudomány feladatait a tudománynak kell megoldania. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Tudomány 1990/11. 1336.)

⁹⁷ Köznevelés 1993/9. 2. (Új miniszterünk: Mádl Ferenc)

⁹⁸ A vízlépcsővel kapcsolatos tárgyalások történetét, valamint a peres eljárás eseménytörténetét később egy nagyszabású tanulmányban tekintette át (Mádl Ferenc: Bős-Nagymaros tegnap és ma, Magyar Szemle 1998/1-2. 7-41.)

⁹⁹ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

Tudományos Kutatási Alapról szóló törvényeket. Mádl nemcsak a törvénytervezetek elfogadtatásához, hanem általában a tárcához tartozó jogszabályok előkészítéséhez is jelentős energiákat mozgósított. Egyik legnagyobb sikere a Nemzeti Alaptanterv koncepciójának kidolgozásához kötődik. Ezt a koncepciót „akkoriban nemcsak az ellenzék bírálta hevesen, de a minisztérium vezető munkatársai körében sem volt egyetértés. Amikor rájöttem, hogy az ellentétek kibékíthetetlenek, magam láttam hozzá a NAT megírásához, amelyet a legkülönbözőbb érdekegyeztető fórumok jóváhagytak.” Mádl Ferenc előterjesztésére döntött a kormány a Magyar Állami Eötvös ösztöndíj alapításáról is, amely – az akkoriban elsősorban csereprogramokra épülő tudományos ösztöndíjaktól eltérően állami döntés alapján – a legkiválóbb magyar tudósok, illetve tudósjelöltek hosszútávú kutatásainak támogatását tűzte ki céljául.

Mádl azonban a kultuszminiszteri posztot egyúttal az európai integrációval kapcsolatos, több évtizedes tudományos munkásságára épülő saját véleményének továbbgondolására is felhasználta. Már 1974-ben, a doktori értekezése vitájakor érzékelhető volt, hogy Mádl professzor az európai integráció kapcsán két különböző jelenségről beszélt: egyrészt egy gazdasági téren megindult egységesülésről, amely várhatóan tovább fog mélyülni, illetve a közös európai hagyományokról, amelyek nálunk, magyaroknál első királyunkig, Szent Istvánig nyúlnak vissza. Már tárca nélküli minisztersége idején élénken foglalkoztatta a két szál összekapcsolása. Ekkoriban többször is beszélt a közös európai örökségről,¹⁰⁰ illetve a magyar jogi kultúra európai meghatározottságáról.¹⁰¹ Kultuszminiszterként is különös figyelmet fordított az európai kapcsolatok kiépítésére és elmélyítésére, akár az egyetemi kutatási és csereprogramokra, akár a felsőoktatási fejlesztésekre gondolunk.¹⁰² A közéletben való részvétele során – miniszterként – szerzett gyakorlati tapasztalatai nyomán korábbi témájához teljesen új oldalról közelített. Az európai integráció jövőjével kapcsolatos meglátásait néhány hónappal miniszteri munkájának befejezését követően „*A kultúra jövője az európai integrációban*” címmel megtartott akadémiai székfoglalójában összegezte.¹⁰³ Mádl itt egy gazdasági integrációból induló és kulturális területekre kiterjedő európai integrációról beszélt, ami nemcsak egy lehetséges fejlődési irány, hanem a további egységesülés, sőt, a továbbélés egyetlen lehetséges útja. „*[L]átnunk kell, hogy Európa mindenekelőtt kulturális közösség, amely a múltból nőtt ki, és kultúrájának kohéziós értékei nélkül nem létezhet.[...] ...az óhajtott és teljesebb európai egység a kulturális kohéziós erők nélkül nem tud kibontakozni...*”¹⁰⁴ Mádl professzor – áttekintve a szerződések rendelkezéseit és a közösségi intézmények gyakorlatát – arra jutott, hogy a kulturális célok és értékek jelen vannak az Európai Unió mindennapjaiban. Dolgozatának egyik megállapítása, hogy világos stratégia mentén tovább kell építeni a

---

¹⁰⁰ Mádl Ferenc: Az európai értékeknek elkötelezve (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 16.)

¹⁰¹ Mádl Ferenc: Európa és a magyar jogrendszer (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 24.)

¹⁰² Mádl Ferenc: EU(EK) és más külső erőforrások a magyar felsőoktatásban (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 75-81.)

¹⁰³ Mádl Ferenc: A kultúra jövője az európai integrációban (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 82-105.). Az anyagot később átdolgozva és kibővítve is közzétette (Mádl Ferenc: A kultúra jövője az európai integrációban, Magyar Szemle 1995/5. 479-500.).

¹⁰⁴ Mádl Ferenc: A kultúra jövője az európai integrációban (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 82-105.).

kulturális együttműködések; erre különböző példákat is említ a miniszteri gyakorlatából. A legfontosabb megállapítása azonban az, hogy a „...nemzeti mellett... az európai identitástudat kell a nagy európai álm megvalósításához, és itt az erőforrások a kultúrában vannak.”

A konzervatív tábor egységének egyik kovácsa

Mádl ekkor már ráérezett, hogy a közös európai örökség gondolata nemcsak Magyarország szempontjából a legfontosabb fogalom és célkitűzés, amelyből – mintegy alapfogalomból – politikai hitvallásának minden eleme kibontható, hanem ehhez egyúttal saját pályafutása valamennyi mozzanata is kapcsolódik – a szülői háztól a gimnáziumon át az európai integrációt elemző doktori értekezésen keresztül a pályája addigi csúcsát jelentő miniszteri székig. Az Antall-kormányban eltöltött időszak legfontosabb beszédeit és írásait tartalmazó kötet valószínűleg ezért kapta *“Az európai örökség útjain”* címet. A könyv maga összegzésnek, lezárásnak készült, de valójában inkább az addigi gondolatok összefoglalásának tekinthető, amelyből a következő időszak legfontosabb koncepciói meríthettek.

Az első szabadon választott kormány támogatottságát ugyanis a reformok elindítása és karizmatikus vezetőjének halála teljesen felemésztette. A két legfontosabb feladat ezért a széthullott tábor összefogása, valamint egy új, közös program megalkotása volt. Mádl Ferenc, „...az egyik legelismertebb tagja a '94-ben megbukott kormánynak”¹⁰⁵ mindkét területen kiemelkedő szerepet vállalt.

A szervezésben azért, mert úgy vélte, hogy „[p]olgári alternatíva nélkül mit sem ér az egész rendszerváltozás...”¹⁰⁶ Ennek részeként a három akkori ellenzéki párt, az MDF, a FIDESZ és a KDNP jelöltjeként megmérte magát a köztársasági elnök-választáson. Az 1995-ös „...elnökjelöltségben semmi rizikó nem volt...” – emlékezett vissza erre később.¹⁰⁷ Annál összetettebb feladat volt a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület létrehozása, „amely iszonyatosan nagy munkával és felelősséggel járt.”¹⁰⁸ Az egyesületet 1996-ban jegyezték be, elnöke 1996-2000 között Mádl Ferenc volt.¹⁰⁹ „Meggyőződésem..., hogy világszerte növekszik a civil szervezetek jelentősége, a pártok szerepe az emberek megszólításában csökken. [...] Szükség van az önszerveződő civil csoportokra”¹¹⁰ – utalt később az alapítás hátterére már köztársasági elnökként –, ám a civil szervezetekben ő nem csupán a szervezési munka keretét, hanem az általa az értelmiségi ember egyik fontos tevékenységének, a közös gondolkodásnak a színterét is látta. Az 1994-1995-ben az O'sváth György és Mádl Ferenc kezdeményezésével¹¹¹ alapított Nemzeti Kör¹¹² működése során (legalábbis a kilencvenes években) mindkét feladat ellátását felvállalta: egyrészt „megpróbálta a széttagolt ellenzéki pártokat közelíteni egymáshoz”, másrészt viszont – a mai politikai agytrösztök (think tank)

¹⁰⁵ Orbán Viktor: Köszöntő Mádl Ferenc 80. születésnapján (Magyar Szemle 2011/3-4. 4-5.)

¹⁰⁶ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

¹⁰⁷ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

¹⁰⁸ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

¹⁰⁹ L.: <https://mpee.hu> (2021.03.12.)

¹¹⁰ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

¹¹¹ O'sváth és Mádl egyaránt úgy nyilatkoztak, hogy a Nemzeti Kört közösen alapították (O'sváth i.m. 167. és Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel, Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

¹¹² O'sváth i.m. 167-169. A Nemzeti Kör 2006-ban szűnt meg (Heti Válasz 2006.09.28.6. (Megszűnt a Nemzeti Kör), Magyar Nemzet 2006.06.17. 6. (Közlemény), Magyar Nemzet 2006.09.26.2. (Nyilatkozat))

korai előzményeként – szerepet vállalt egyes koncepciók és cselekvési tervek kidolgozásában. Mádl az alulról szerveződés és a közös gondolkodás társítását olyan fontosnak érezte, hogy a köztársasági elnöki megbízatását követően egy másik értelmiségi csoporthoz¹¹³ is csatlakozott, ugyanis „...közreműködő felelősségünk harmonizáló hajtóerejére is szükség lehet, és... szükség van a szellemi cselekvésre.”¹¹⁴

Az új közös program megalkotásában Mádl alapvetően két formában vett részt: a közös gondolkodás különböző köreiben, mint azt a fentiekben láthattuk, illetve nemzetközileg ismert és tisztelt tudósként, az uniós integráció szakértőjeként, témáját folyamatosan továbbfejlesztve. Ez utóbbi vonulat a már említett 1994-es akadémiai székfoglaló beszéddel és a miniszteri időszakot összegző 1995-ös kötettel kapott nagyobb lendületet. A téma ekkor már kitört a szűk tudományos keretek közül, hiszen az uniós csatlakozás és az ország EU-n belüli helyének és lehetőségeinek felmérése a közéletben is prioritásnak számított. Ezért is volt fontos döntés, hogy Mádl az integrációval kapcsolatos írásait elsősorban egy közéleti periodikában, a Magyar Szemlében adta közre.¹¹⁵

A III. köztársaság második elnöke

Göncz Árpád köztársasági elnök¹¹⁶ második mandátumának kitöltését követően az 1998-tól kormányzó erővé váló egykori ellenzéki pártok ismét Mádl Ferencet jelölték a posztra. Jelöltsége mellett erős érvek szóltak, hiszen „Mádl Ferenc a ma kormányzó koalíció politikai ideáljainak megtestesítője, az elmúlt évtized politikai történéseiben játszott szerepével is emblematikus alakja. Tagja az Antall-kormánynak, a Fidesz–MDF együttműködés kezdetén, 1995-ben közös köztársasági elnök-jelölt, a Polgári Együttműködés elnöke, s így a mai koalíció mögötti társadalmi koalíció megteremtésében is kiemelkedő szerepe van.”¹¹⁷

Az újabb jelöltségről Mádl professzort nehezen lehetett meggyőzni.¹¹⁸ „Sokáig ellenálltam, aztán... arra jutottam, hátha éppen ez a nem várt és nem kívánt feladat... vált ki belőlem további

---

¹¹³ Ezt a kört 2004-ben kezdte el szervezni Granasztói György, Mádl Ferenc csupán köztársasági elnöki megbízatása végén lépett be ide, ám az ötlet tőle eredt (Granasztói György: Előszó (In: Granasztói György-Sebestyén Ilona (szerk.): Magyarország fordulóban (Bp., Magyar Szemle Alapítvány, 2011. 5.). A kör több esszékötetet is közzétett az évek során (2007, 2011), és Mádl Ferenc halálát követően az ő nevét vette fel (<https://hirado.hu/2016/08/11/kiemelkedo-es-kiveteles-szemelyisegek-emlekezeik-meg-a-madl-ferenc-kor-granasztoi-gyorgyrol/#>, 2021.03.12.)

¹¹⁴ Mádl Ferenc: Előszó (In: Granasztói György-Kodolányi Gyula (szerk.): Magyarország ma és holnap (Bp., Magyar Szemle Alapítvány, 2007. 7.).

¹¹⁵ L. különösen: Magyarország útja az Európai Unióba (Magyar Szemle 1997/1-2. 7-19.), Magyarország EU-tagsága: érvek és ellenérvek (Magyar Szemle 1997/5-6. 49-56.), Csáky Zoltán: Beszélgetés az integrációról Mádl Ferencsel (Magyar Szemle 1998/3-4. 69-74.), Erkölcsi értékek az európai integrációban (Magyar Szemle 2001/3-4. 7-11.).

¹¹⁶ Göncz Árpád (1922-2015) két cikluson keresztül, 1990-2000 között volt a Magyar Köztársaság elnöke. Életútjára és elnöki tevékenységére l. bővebben: Dae Soon Kim: Göncz Árpád (Bp., Scholar, 2011.)

¹¹⁷ Gáspár G. János: A magától értetődő meglepetés (Magyar Szemle 2000/7-8.)

¹¹⁸ L. erre például Orbán Viktor születésnapjára köszöntőjét: „Mindig is azt gondoltam, hogy valahogy könnyebb volt Neked vállalni az esélytelen köztársaságielnök-jelöltséget, mint a biztos befutónak számító köztársaságielnök-jelöltséget.” (MSZ 2011/3-4. 6.). Egy évtizeddel később hasonlóan emlékezett vissza Mádl vonakodására egyik közeli munkatársa, Gróh Gáspár: „A politikai folklórban élnek legendák arról, hogy miként kellett rávenni arra, hogy 2000-ben vállalja köztársasági elnöknek jelölését. Arra kevesen emlékeznek, hogy öt évvel korábban könnyen elfogadta ezt a szerepet, vagyis vállalta azt a parlamenti megmérettetést, ahol a kétharmados kormánypárti többség ellenében egy ellenzéki jelölt sikere föl sem merülhetett. Akkor könnyű volt igent mondania, hiszen

emberi erőt az életben való tisztességes helytálláshoz. Nem gondoltam a politikai alkukra, csak a szolgálatra, hogy segíteni tudok.”¹¹⁹

Mádl professzor 2000-2005 közötti elnöki időszakának céljait és eseménytörténetét hosszan lehetne elemezni, itt azonban csak a legfontosabb törekvések említésére nyílik lehetőség. Mádl Ferenc tevékenységének középpontjában – ahogy az már politikai pályafutása korábbi szakaszában is megmutatkozott – a közelgő európai uniós csatlakozás, illetve az ország és a nemzet előtt a csatlakozással megnyíló lehetőségek feltérképezése álltak. Hivatalba lépésekor már közel négy évtizede tanulmányozta az európai integráció jogát. Tapasztalatánál fogva nemcsak a létező szabályokat ismerte, hanem az integráció továbbfejlődésének lehetséges irányjaival, a bővítés révén megnövekedő unió előtt álló problémákkal is tisztában volt. Az Európajoggal foglalkozó tudósként pedig egyes kérdésekben saját véleményét is meg kívánta fogalmazni.¹²⁰ Az EU-val kapcsolatos megnyilatkozásainak a fentiek miatt bel- és külföldön egyaránt különös súlya volt.

Úgy is lehetne fogalmazni, hogy Mádl köztársasági elnökként két szinten politizált: egyrészt – kifejezve a nemzet egységét – ellátta mindazokat a feladatokat, amelyeket a magyar alkotmány és a jogszabályok számára előírtak. Sőt többet is, és itt érdemes felidézni a környezetvédelem vagy a kisebbségek helyzetén belül a romakérdés ügyét boncolgató beszédeit. Másrészt azonban – szóban és írásban – rendszeresen megnyilatkozott az Európai Unióval kapcsolatos ügyekben. Ilyenkor azonban nemcsak elnökként, hanem az adott téma egyik nemzetközileg is elismert szakértőjeként szólalt meg. Általában egyszerűen megfogalmazott iránymutatásai belföldön széles közönséghez szóltak: az egyszerű állampolgárhoz éppen úgy, mint a magyar értelmiséghez és a politikai elithez is. Mádlnak azonban hosszú oktatói, kutatói és ekkor már egy évtizedes politikai karrierje során széleskörű nemzetközi kapcsolati hálója is kialakult. Az unióval kapcsolatos gondolatait tehát különböző nemzetközi fórumokon is megfogalmazta. Ilyenkor – kiváló diplomáciai érzékről téve tanúbizonyságot – rendszeresen hangsúlyozta a magyar és (nyugat)-európai történelmi és kulturális párhuzamosságokat is.

Mádl professzor, aki tíz évvel korábban a gazdasági kapcsolatokon alapuló integráció továbbvitele helyett a kulturális alapokon álló európai közösség létrehozása mellett érvelt, köztársasági elnökként ismét számba vette az integráció előtt álló kihívásokat. Ezeket már az elnökként elmondott egyik első beszédében¹²¹ összefoglalta. Egyik legfontosabb gondolata, hogy a „*távolabbi közös perspektívákkal,*” mint „*föderális állam, igazi európai parlament, igazi európai választott köztársasági elnök, igazi európai végrehajtó hatalom*” szemben „*a mérleg másik serpenyőjében*” elvárásokat is meg kell fogalmazni. „*[E]nnek a közösségnek*

---

biztosra vehette, hogy nem lesz elnök belőle.” (Elnök úr kilencven éves lenne... – Mádl Ferenc emlékezete, Magyar Szemle 2020/11-12.).

¹¹⁹ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

¹²⁰ Erre nézve l.: a 2004-es kötetben megjelent beszédeket és írásokat. Király Miklós (szerk.): Quo vadis Europa? A magyar államfő Európában (Bp., KJK-Kerszöv, 2004.), valamint: A demokrácia, a jog uralma, az emberi jogok tisztelete köti össze az Európai Unió nemzetét. Interjú Mádl Ferencsel (Falus Tamás (szerk.): Pályakép-tár (Bp., Complex, 2006. 30-34.).

¹²¹ Az európai integráció a történelem sodrában: európai és nemzeti perspektívák tegnaptól holnapig. Beszéd az ELTE ÁJK-n tiszteletbeli doktorné avatásakor (2000.09.01.) (Becker Pál (szerk.): A Köztársasági Elnöki Hivatal évkönyve 2000/2001. (Bp., KEH, 2002. 81-85.). Érdemes itt megemlíteni, hogy egykori diákját mindkét alma matere díszdoktorává avatta: Pécsen 1998-ban, Budapesten 2000-ben vette át az oklevelet (a pécsi előterjesztést l.: PTE EL VIII.201.b. 274. d. 11-7/1998. Előterjesztés a JPTE Szenátusának 1998. május 14-i ülésére. Pécs, 1998. április 30.)

jobban-rosszban, a kölcsönös bizalom és a közösen vallott értékek jegyében közösen kell elébe néznie sorsának. A másik, hogy a legkisebb föderális állam is csak a tagállamok népének hatalmából származtatott szerződésből születhet, a nemzeti szuverenitás forrását nem hagyhatjuk el. [...] A harmadik, hogy az integráció magasabb fokára lépve is gazdagabbá kell válnia a nemzeti kultúráknak, a jobban kell élnünk szabadságjogainkkal....”¹²²

Hogy mit értett – magyarként – szabadságjogok és közösen vallott értékek alatt, azt érdemes itt külön is megemlíteni. Mádl az Európai Alapjogi Chartát „a jövőendő európai alkotmány legfontosabb rész[eként]...” fogta fel. „Ez a karta az európai identitás foglalata lesz” – hangsúlyozta, hiszen a „...politikai unióhoz alkotmányra van szükség. Minden alkotmány alapvető elvek és erkölcsi értékek fundamentumán nyugszik.” Azonban egy ilyen alkotmánynak mindenképpen ki kell térnie a kisebbségvédelemre, éppen ezért – jelentette ki még egy tagjelölt, felvételre váró ország államfőjeként – „[v]éleményem szerint a kartát mindenekelőtt a kisebbségi jogok felsorolásával kell kiegészíteni.”¹²³ A kisebbségvédelem, amelyet már Európa-ügyi miniszterként is felvállalt,¹²⁴ Mádl elnökségének másik kiemelt gondolata volt. A témának, amelyet megválasztásától kezdve mind bel-, mind külföldön folyamatosan hangsúlyozott, különös aktualitást adott a 2004-es magyarországi állampolgársági népszavazás.

Mádl tudományos teljesítményét mutatja, hogy a két témához: az integrációhoz és a kisebbségi jogokhoz egységesen közelített. Ezzel a vizsgálati módszerrel azonban a kisebbségi jogokat is áttemelte az elnöki síkról a tudomány világába, ahol javaslatának a nemzetközi és az Európajog kutatójának több évtizedes szakmai tekintélye különös nyomatékot adott. 2003-ban és 2004-ben a Magyar Állandó Értekezleten elmondott beszédeinek hatása emiatt is túlnyúlt az elnöki időszakon, és ennek köszönhetően bírt jelentős befolyással a jelenlegi állampolgársági szabályok megalkotására.

Az európai államférfi

Mádl elnöki szerepfelfogásának és munkájának sikerességét jelzi, hogy bár a politikai jobboldal jelöltjeként került az elnöki székbe, mégis egész ciklusa alatt az ország egyik legnépszerűbb politikusának számított.¹²⁵ Leköszönésekor tevékenységét valamennyi

---

¹²² A KEH évkönyve 2000/2001. 85.

¹²³ Mádl Ferenc: Erkölcsi értékek az európai integrációban (Magyar Szemle 2001/3-4. 7-11.)

¹²⁴ „[E]urópának ma régióknban a nemzeti, etnikai, vallási és más kisebbségek kisebbségi jogainak biztosítását is jelentenie kell. A közös Európa, egy ilyen Európához való csatlakozás a nemzeti és kisebbségi konfliktusok átfogó feloldását és rendezését is megköveteli.” (Mádl Ferenc: Az európai értékeknek elkötelezve (In: Mádl Ferenc: Az európai örökség útjain (Bp., Athenaeum, 1995. 17-18.)

¹²⁵ „...2000 nyarán került a politikusi listára Mádl Ferenc, s... mindjárt a legnépszerűbb személyiségek közé került. Kifejezetten magas, 63-65 közötti pontszámokat kapott a lakosságtól, s mind a mai napig a három legrokonszenvesebb politikus között található. Mádl a következő években is közkedveltségnek örvendett. 2001 és 2003 között viszonylag stabilak voltak a vele kapcsolatos vélemények: 60 és 67 közötti pontszámokkal az első vagy második legnépszerűbb közszereplő volt. 2004-ben őt is elérte a politikusok presztízsének csökkenése: volt, hogy indexe alászorult a 60 pontnak. Mindazonáltal többnyire Mádl vezette a rangsort, ahogy az idei évben [2005 – D.E] is övé volt a rokonszenvlista első helye.” (A köztársaság élén, 168. óra, 2005.05.26.8-9.)

parlamentari párt és közjogi méltóság elismerte és méltatta.¹²⁶ Az újabb jelöltsége érdekében indított kampány ugyancsak a népszerűségét mutatta. Mádl professzor azonban már eredetileg jelezte, hogy csak egy terminust vállal, és ragaszkodott a döntéséhez. „[N]agyon szereti a hivatását, a tanítást, a jogtudományt. Szeretném, ha azzal töltené az idejét, amire igazán vágyik” – indokolta meg a felesége, hogy a férje miért tért vissza – emeritus professzorként – az egyetemre.¹²⁷

A következő fél évtized sem telt azonban visszavonultságban. Bár ekkoriban Mádl elsősorban tudósként foglalkozott továbbra is uniós,¹²⁸ majd közjogi¹²⁹ témákkal, illetve nyilatkozott meg – elvértve – közéleti kérdésekben,¹³⁰ véleményének a volt közjogi méltóság tekintélye különös súlyt adott.

Véleményére külföldön továbbra is odafigyeltek, amelyet a Wartburg-díj 2007-ben történt odaítélése is jól jelzett. Mádl, aki már az 1990-es évektől több rangos elismerést is megkapott,¹³¹ ezt a kitüntetést „a német-magyar kapcsolatok, az európai eszme s annak megvalósítása ügyében tanúsított elkötelezettsége” elismeréseként vehette át Wartburg várában, ott, ahol annak idején egész Európa egyik legismertebb szentje, Árpád-házi Szent Erzsébet élt.

2010-ben, egykori tanítványa, Orbán Viktor újabb kormányalakításakor úgy tűnt, hogy az általa vágyott „független nyugalmat”¹³² ismét fel kell majd adnia. Erre utalt 2010 márciusában készült eszmefuttatása, amelyben többek között az új magyar alkotmány szerkezetével és tartalmával foglalkozott.¹³³ Egy évvel később, a 80. születésnapja alkalmából rendezett ünnepségen a miniszterelnök köszöntőjében konkrétan fel is kérte Mádl professzort, hogy térjen vissza a közéletbe: „Nagyon nehéz egy-másfél év előtt állunk, szükségünk lesz Rád.”¹³⁴

---

¹²⁶ Érdemes itt két baloldali véleményt felidézni. Szili Katalin szocialista házelnök véleménye szerint Mádl „példája is bizonyította, hogy egyértelmű politikai értékekkel kötődésekkel bíró személyiségből is lehet, közbizalmat élvező, tekintélyes köztársasági elnök.” (Bekezdések az elnökről, *Heti Válasz* 2005.08.04.14.). Kuncze Gábor, az akkori kormánypártok egyikének, a Szabad Demokraták Szövetségének elnöke úgy fogalmazott, hogy Mádl „[m]indvégig felelősségteljesen, az alkotmány betűjét és szellemét tiszteletben tartva járt el. [...] Méltó államfője volt Magyarországnak.” (Tisztességgel tette a dolgát az államfő, *Magyar Hírlap*, 2005.08.04.5.)

¹²⁷ Mádl Dalma: A szeretet diplomatája (*Heti Válasz* 2005.08.04.16.). Hasonlóan nyilatkozott Mádl professzor is: A demokrácia, a jog uralma, az emberi jogok tisztelete köti össze az Európai Unió nemzeteit. Interjú Mádl Ferencsel (Falus Tamás (szerk.): Pályakép-tár (Bp., Complex, 2006. 33.).

¹²⁸ Itt csupán utalni lehet a szélesebb közönségnek szánt, a Magyar Szemle hasábjain megjelent írásaira, valamint a Quo vadis Europa? című kötetben megjelent beszédeire és írásaira.

¹²⁹ L. például: egyik utolsó munkáját (Mádl Ferenc: A törvények szelleme, in: Granasztói György-Sebestyén Ilona (szerk.): Magyarország fordulóban (Bp., Magyar Szemle Alapítvány, 2011. 21-25.).

¹³⁰ Itt elsősorban a 2006-os kormányválság időszakában közzétett, többekkel együtt aláírt nyílt levelét kell megemlíteni (Gyurcsány Ferenc úrnak, a Magyar Köztársaság miniszterelnökének!, *Magyar Nemzet* 2006.9.26.1.). Ettől eltekintve „óvakodott napi politikai eseményekhez hozzászólni. [2011 – D.E.] Április elején egy az új alkotmánnyal kapcsolatos konferenciára invitáltam, ám... elutasította a média előtti értékelést” – idézte fel megemlékezésében Zárug Péter Farkas politológus (Mádl Ferenc, a státuszférfi, *Demokrata* 2011.06.01.39.)

¹³¹ Itt érdemes megemlíteni a Francia Becsületrendet (1999), a Jean Monet Alapítvány Európáért Aranyérmét (2002), a Jeruzsálemért Érdemrendet (2006) (MTAL 576/6. dosszié, <https://magyarnemzet.hu/archivum/archivum-archivum/jeruzsalemert-erdemrend-madl-ferencnek-es-szili-katalinnak-5749685>, 2021.03.14., https://hvg.hu/kultura/20071017_wartburg_madl_ferenc, 2021.03.14.).

¹³² Az idézet Mádl egyik kedvelt költőjének, Arany Jánosnak (1817-1882) Epilogus című verséből származik.

¹³³ Mádl Ferenc: A törvények szelleme, in: Granasztói György-Sebestyén Ilona (szerk.): Magyarország fordulóban (Bp., Magyar Szemle Alapítvány, 2011. 21-25.). Már csak halála után jelent meg.

¹³⁴ Orbán Viktor: Köszöntő Mádl Ferenc 80. születésnapján (*Magyar Szemle* 2011/3-4. 7, valamint 7-8.).

A visszatérésre azonban a professzor 2011. május 29-én bekövetkezett váratlan halála miatt már nem kerülhetett sor.

Összegzés

Szerény kezdetek

A mély hitet, a nemzeti és nemzetiségi kérdések iránti érdeklődést és nyitottságot Mádl otthonról, a dunántúli lankák között megbúvó kis faluból hozta magával, ahol a közösség tagjai magyarként is büszkék voltak német hagyományaikra. A 20. század nagy sorskérdései – kisebbség és többség, egység vagy megosztottság, háború vagy béke – viszont egyúttal saját generációja által megélt alapkérdések is voltak. Egy hosszú évszázadok után függetlenné vált, ám területében összezsugorodott, a túlélésért küzdő országba született, ahol a magyar alapnépesség jelentős része a szomszédos országok fennhatósága alá került.

Mádl tisztességes szegénységben nőtt fel, ám jól tanult, és hogy tanulhasson, már középiskolás kora óta dolgozott a szabadidejében. Fiatalon szembesült a világháború szörnyűségeivel, maga is több hónapot töltött amerikai fogságban,¹³⁵ hazaérve pedig falujában közelről figyelhette meg a közép-európai lakosságcserek szörnyűséges gyakorlatát.¹³⁶ Mádl ekkor már a veszprémi piarista gimnázium – az ország egyik legjobb iskolája – diákja volt, klasszikus műveltségét, széleskörű nyelvtudását és a közös európai örökség gondolatát innét hozta magával. A piarista szellemiség és közösség haláláig fontos és stabil pont maradt az életében.

A tehetséges joghallgató

Mádl Ferenc középiskolai és egyetemi éveit egy átmeneti korszakra estek. Magyarország 1944-ben német, 1945-ben szovjet megszállás alá került, ez utóbbit követően megkezdődött egy szovjet mintájú állam és társadalom kialakítása. Mádl még gimnazista volt, amikor iskoláját elvették a piarista rendtől, és mire egyetemista lett, már az egyetemeken is megkezdődtek a tisztogatások, a kényszernyugdíjazások, valamint megindult a pártkatonák oktatói gárdába történő beemelés. Ezek azonban több lépcsőben zajlottak, így Mádl Pécssett, majd Budapesten is számos nemzetközi hírű professzorral találkozhatott. Tehetségét még a pécsi egyetemen fedezték fel, ahol másodéves korában a közigazgatási jogi felelősséggel kezdett el foglalkozni, és első díjat nyert a kari tudományos versenyen. Kitűnő tanulmányi eredményei ellenére röviddel ezután távoznia kellett Pécsről, mert visszautasította a (kommunista) pártmunkában való részvételt. Témáját már Budapesten bővítette ki a polgári jogi felelősség történeti vizsgálatára, dolgozatával most már országos első helyezést ért el.

Mádlt a korszak és az ország legkiválóbb polgári jogászaiként tudták fel, akiknek tudására még a szocialista jogtudománynak is szüksége volt, segítették tudományos pályája megkezdésében. Legfőbb mestere azonban a bel- és külföldön egyaránt ismert szaktekintély, Nizsalovszky Endre volt, akinek a *“neve világszerte megnyitotta előtt[e] a kapukat.”*¹³⁷ Az ő támogatásával került – egy

¹³⁵ Mádl Ferenc önéletrajza (1959.07.22.) (MTAL 68. d. 68/2. cs.)

¹³⁶ Mádl Antal (főszerk.): Bánd története I. (Bánd, Bánd Önkormányzata, 2008. 353-365.)

¹³⁷ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel (Magyar Nemzet 2000.06.10.25.)

rövid kitérőt követően – a Magyar Tudományos Akadémiára, ahol előbb hivatalnokként, majd kutatóként dolgozott.

Polgári jogászból nemzetközi jogász

Az Akadémia dolgozójaként és kutatójaként Mádl már az 1950-es évek végétől többször is utazhatott nyugati országokba. Az 1960-as évek elején, amikor az Akadémián belül a kelet-nyugati jogrendszerek összehasonlító vizsgálata új lendületet kapott, az elsők között végezhetette el a Strasbourg-i Összehasonlító Jogi Akadémiát, ahol a végzést követően hosszú ideig oktatott is. Már kandidátusi fokozatának 1964-ben történt megszerzését megelőzően az addigi tisztán polgári jogi témák helyett olyan, a polgári jog és a nemzetközi jog határterületein található témák vizsgálatába kapcsolódhatott bele, mint a nemzetközi magánjog és a gazdasági kapcsolatok joga. Ezen belül – részben munkahelyi feladatként, részben saját érdeklődésből – az Európai Közösségek (Közös Piac) jogával kezdett el foglalkozni. Az ezen a területen végzett kutatásait 1974-ben egy nagy figyelmet kiváltó monográfiában összegezte, amely nemcsak magyarul, hanem angolul is megjelent.

Professzorból politikus

Mádl 1968-tól – oktatóként – fokozatosan visszatért a pesti jogi karra. Lassan haladt előre a ranglétrán,¹³⁸ és docensből végül intézetigazgatóvá nevezték ki. Az egyetemen tankönyveket írt (ezek közül a számos kiadást megélt Mádl-Vékás¹³⁹ külföldön is közismert lett), részt vett a tudományos utánpótlás nevelésében, valamint – felsővezetőként – bekapcsolódott az egyetemi adminisztráció munkájába is. Nemcsak belföldön, de külföldi egyetemeken is folyamatosan oktatott, a nyolcvanas évekre így nemzetközileg ismert és elismert szaktekintéllyé vált.

„*Jogászpályája csúcán volt, amikor 1990-ben Antall József megkereste, hogy vállaljon munkát az új kormányban.*”¹⁴⁰ Mádl úgy érezte, hogy tudásával kötelessége segíteni, így lett előbb európai ügyekért felelős tárca nélküli miniszter az Antall-kormányban, aki idővel számos más feladatot is kapott. Végül egy kormányátalakítás során a miniszterelnök az oktatási és kulturális miniszteri tárcát bízta a közismerten békeszerető, konfliktusokat feloldó, pártonkívüli szakemberre, aki egyúttal bizalmi emberének is számított. Mádl nemcsak a tárca szakmai és politikai vitáit csitította el, hanem a jogalkotási programot is sikerrel menedzselte. Ezért a kormány bukása ellenére úgy maradt meg az emlékezetben, „*mint korszakalkotó törvényeket előterjesztő miniszter,*”¹⁴¹ és erre a szakmai és közéleti tekintélyre a jobboldal hosszabb távon is építkézhetett.

Mádl a jobboldali egység megteremtése érdekében az 1990-es évek közepétől mind a szervezőmunkába, mind a koncepciógyártásba bekapcsolódott. Mint a jobboldali értelmiség

---

¹³⁸ Ehhez az is hozzájárult, hogy visszautasította, hogy belépjen a pártba. (A Ius Commune Europae-től az európai közösségi magánjogig – jogi gondolkodás Magyarországon (Király Miklós (szerk.): Quo vadis Europa? A magyar államfő Európában (Bp., KJK-Kerszöv, 2004. 155.).

¹³⁹ Magyarul: Mádl Ferenc - Vékás Lajos: Magyar nemzetközi magánjog. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának főbb elemeivel (Bp., KJK, 1981.) (több kiadásban és más címen is). Angolul: Mádl, Ferenc - Vékás, Lajos: The Law Of Conflicts And Foreign Trade (Bp., Akadémiai, 1987.) (több kiadásban és más címen is).

¹⁴⁰ Osztoivits Ágnes: Mádl Ferenc halálára (Heti Válasz 2011.06.02.72.)

¹⁴¹ Orbán Viktor: Köszöntő Mádl Ferenc 80. születésnapján (Magyar Szemle 2011/3-4. 5.)

egyik prominens, külföldön is ismert és tisztelt szereplője vállalta el 1995-ben a köztársasági elnökjelöltséget. A biztos kudarc felvállalásával tekintélye csak tovább nőtt, így 2000-ben – ellenkezése dacára – ismét jelölt lett, és meg is választották.

2000-2005 közötti köztársasági elnöki ciklusa alapvetően sikeres időszak volt, amikor két, számára kiemelten fontos eseményre is sor került: 2000-ben ünnepeltük a magyar államiság ezeréves évfordulóját, 2004-ben pedig – szintén az ő elnöksége alatt – Magyarország belépett az Európai Unióba. Megkeresések ellenére sem vállalkozott második ciklusra, ehelyett visszatért a katedrára és a kutatáshoz, de – felelős polgárként és értelmiségiként – figyelemmel kísérte a közéleti eseményeket.

Orbán Viktor ismételt kormányra kerülésével úgy tűnt, hogy újra vissza kell térnie majd a közéletbe, erre azonban váratlan halála miatt már nem kerülhetett sor.

Az egységes Európa bűvkörében

Mádl Ferenc pályafutásának utolsó két évtizedét a politikában töltötte, de ez az ő esetében nem járt a tudományos munka megszakításával. Sőt, Mádl esetében a két szerepkör: tudós és politikus mindvégig egymás mellett volt jelen, és az adott szerepkör függvényében hol az egyik, hol a másik vált hangsúlyosabbá.

Mádl professzor hitt az egységes Európában, az elmélyülő integrációban, és ez a hite részben generációjának tapasztalataiból, részben saját, keleti és nyugati országokban tett útjai során szerzett személyes élményeiből, részben pedig több évtizedes kutatói múltjából táplálkozott. A Közös Piaccal kapcsolatos vizsgálatait már a szocializmusban sem korlátozódtak a gazdasági jogra. A közös európai örökség gondolatát fiatalok óta érlelte magában, és magabiztos történelmi tudása, valamint széleskörű, a római jogra is kiterjedő jogi ismeretei nyomán nála az alapvetően gazdasági típusú integráció továbbfejlesztése viszonylag korán kulturális kérdéssé is vált. Kultuszminiszterként, miután a pályázati források elosztása során gyakorlati oldalról is meglátta az integrációban rejlő lehetőségeket, az integráció kulturális pillérének kiépítését az Európai Unió további létezése szempontjából alapvető fontosságúnak nevezte.

Mádl professzor miközben érdeklődéssel kísérte az integráció egyidejűleg zajló kiszélesedését (keleti bővítés) és elmélyülését (Európai Charta megalkotása) tett erőfeszítéseket, leszögezte, hogy a politikai integrációhoz európai alkotmány szükséges, abban viszont az alapvető jogok között a kisebbségi jogoknak és azok védelmének is meg kell jelenniük.

Ezek a témák: csatlakozás, mélyülő integráció és európai szintű kisebbségi jogvédelem köztársasági elnöki időszakában is élénken foglalkoztatták. Amikor tehát a határon túl élő magyar állampolgárok magyar állampolgárságával kapcsolatos közéleti vita belföldön kiélesedett, egyértelmű volt, hogy Mádl nemcsak köztársasági elnökként, hanem egyúttal a nemzetközi jog és az Európajog professzoraként is szólott hozzá a témához. Állásfoglalásával, amelyre bel- és külföldön egyaránt felfigyeltek,¹⁴² képes volt hosszú távon is szemléletváltás

---

¹⁴² Elegendő itt a Wartburg-díj átadásakor elhangzó laudációból idézni: „A másik cél, amit hasonló elszántsággal szorgalmazott, a kisebbségvédelem kérdése volt. Magyarország számára – mivel történelmének alakulása során a vele szomszédos országokba nagyszámú magyar kisebbség szorult, akik ott, Mádl elnök megfogalmazása szerint, „korántsem a legjobb helyzetben” élnek – mindig igen fontos követelmény volt a kisebbségvédelem. És Magyarország javaslatára a kisebbségek jogainak védelme, tiszteletben tartása bekerült az alkotmánytervezés-

előidőzésére. Ugyancsak hosszú távon érvényes gondolatokat fogalmazott meg – szintén elnöki ciklusa alatt – többek között az Európai Unió globalizálódó világban elfoglalt helyéről, a közös kül-, védelmi és biztonságpolitikáról, az erkölcsi értékek integrációjában betöltött szerepéről.¹⁴³

„A történet rólunk is szól”

A történet rólunk is szól – hangsúlyozta az európai integrációról beszélve többször is Mádl Ferenc. Gondolatai azonban nemcsak kor- és pályatársai, hanem a későbbi generációk számára is üzenetértékűek.

Egyrészt személyes sorsa és élettapasztalatai miatt, ahogyan fiatal korától értékalapú döntéseket hozott, mint az általa jól ismert antik hősök, nem törődve azok rá nézve esetleg kedvezőtlen következményeivel. Erkölcsi értékrendje elsősorban hitéből származott, a hit és a vallás azonban számára nemcsak személyes síkon megélt élmény volt, ő a kereszténységet az erkölcsi értékrendjével együtt az európai kulturális örökség részének tekintette. Ahogyan – legendás történeteivel és jogrendjével együtt – az antikvitás teljes időszakát is.

Miközben egységes Európáról, közös jogról, valamint közös európai örökségről beszélt, bár ezt magyar jogászként tette, írásaiban általában egymás mellett szerepelnek a magyar és európai kulturális, irodalmi és történelmi példák. Mádl Ferenc egyszerre élte meg európaiságát és magyarságát, de mindezt egy sajátos, közép-európai szemszögből, amely miatt nem csak a magyarok, hanem általában a közép-európai népek is magukénak érezhetik a gondolatait. Mádl maga is tudatában volt eme Kelet és Nyugat találkozási pontjában fekvő régió sajátosságainak, ezért is támogatta a közép-európai együttműködés eszméjét (Visegrádi Négyek) még az uniós csatlakozás után is.

Mádl professzor a rendszerváltás időszakában úgy látta, hogy az európai integráció nemcsak egy régi álom megvalósulása, hanem e modell fejlődőképességét a 20. század második felének története maga igazolta. A továbblépésről, a fejlesztendő területekről több alkalommal is nyilatkozott, azonban talán ennél is fontosabb a cselekvési területeket és a cselekvés módját érintő meglátása. Egyrészt úgy vélte, hogy a mindenkor uniós döntéshozóknak az alapító atyákra kell – példaként – tekinteniük, másrészt pedig az integrációval kapcsolatban többször idézte egy nagy magyar költő, Radnóti Miklós verssorát a „2x2 józanságáról”¹⁴⁴, amivel mintha a tényekhez, a realitáshoz való folyamatos ragaszkodásra próbált volna figyelmeztetni. A halála óta eltelt évtized sokszor meddő vitái mindkét gondolat fontosságát igazolták.

Mindezek ismeretében talán nem túlzás azt mondani, hogy bár Mádl Ferenc az Európajog magyar professzora volt, személye és hagyatéka nem csupán a magyarok, hanem általában az európai népek számára is fontos lehet, szellemi hagyatékából pedig az Európai Unió és a közép-európai együttműködés jövője szempontjából egyaránt hasznos gondolatokat meríthetünk.

---

tervezet bevezetőjébe.” (Kaiser, Hans: Egy magyarul európai élet, Magyar Szemle 2008/1-2. 7-17.). Belföldön pedig gondolatai köszöntek vissza az állampolgársági törvény 2010. évi módosításában (ún. kettős állampolgárság megadása).

¹⁴³ A külföldön elmondott legfontosabb, európai integrációval kapcsolatos beszédei külön kötetben is megjelentek: Király Miklós (szerk.): Quo vadis Europa? A magyar államfő Európában (Bp., KJK-Kerszöv, 2004.).

¹⁴⁴ Radnóti Miklós (1909-1944) Levél a hitveshez című verse.